

Innhold

Det skal holdes en folke- og bolig telling i november år 2001 <i>Paul Inge Severeide og Harald Utne</i>	2
Indledende Bemærkninger	14
Pleie- og omsorgstjenestene – bedre enn sitt rykte? <i>Åsne Vigran</i>	17
Større åpenhet om psykiske lidelser <i>Elin Skretting Lunde</i>	21
På kartet	30
... men den statistisk-topografiske tradisjonen var ikke død <i>Einar Lie</i>	32
Siden sist	38

Samfunnsspeilet

5/2001 – 15. årgang

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Dag Ellingsen (dae@ssb.no) (red.), Mads Ivar Kirkeberg, Ragni Hege Kitterød, Berit Otnes, Jorunn Ramm, Dag Roll-Hansen

Redigering: Liv Hansen, Anne Skarateppen, Kirsten Aanerud og Audhild Iren Øverby.

Design/omslag: Siri E. Boquist. **Omslagsfoto:** The Image Bank.

Trykk: Grønlands Grafiske A/S. **Priser:** Pr. år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Internett: <http://www.ssb.no/>

ISSN 0801-7603. ISBN 82-537-4993-7

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.

Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

viktigere var etableringen av Det sentrale folkeregisteret i 1964 da alle bosatte i Norge ble tildelt et unikt fødselsnummer. Tellingen i 1960 var dermed den siste da alle opplysninger ble hentet inn ved hjelp av spørreskjema. Fra og med 1970 har opplysninger om kjønn, alder, sivilstand, familietilknytning, statsborgerskap og bosted blitt hentet fra Det sentrale folkeregisteret. I 1980 ble ytterligere noen flere opplysninger hentet fra registre. Dette var for øvrig den første tellingen som ble gjennomført helt uten tellere. Skjemaene ble sendt ut og returnert via post.

Statistisk sentralbyrå (SSB) begynte altså allerede for over 30 år siden arbeidet med å effektivisere datainnsamlingen ved økt utnyttelse av registerdata. Poenget er å utnytte data som blir samlet inn til administrative formål til å lage statistikk, det vil si gjenbruk av data. Dette er en effektiv og rimelig metode sammenliknet med datainnsamling ved bruk av spørreskjema. Dessuten slipper folk å bruke tid på å fylle ut skjemaer.

Under planleggingen av tellingen i 1990 ble det vurdert om det var mulig å hente alle personopplysninger fra registre. Kvaliteten på de aktuelle registerdata var imidlertid ikke god nok til at disse alene kunne gi grunnlag for fullverdig statistikk. Registerinformasjonen måtte derfor også i denne tellingen suppleres med opplysninger hentet inn ved bruk av personskjema og boligskjema. Spørsmålene på skjemaene gjaldt vesentlig sysselsetting og yrke, arbeidsreiser, husholdningssammensetning, boliger og boforhold. Tellingen i 1990 skilte seg dessuten fra tidligere tellinger ved at spørreskjema kun ble sendt til et representativt utvalg av befolkningen, om lag 28 prosent på landsbasis.

Valg av metode og opplegg for tellingen rundt 2000

I etterkant av tellingen i 1990 satte SSB ned et utvalg som skulle gi en vurdering av opplegg og resultater. I evalueringsrapporten (Statistisk sentralbyrå 1994) ble SSB oppfordret til å intensivere sin innsats for å bedre kvaliteten på offentlige registre med sikte på statistisk anvendelighet. Utvalget understreket særlig behovet for bedre registerdata for boliger og husholdninger. Det ble også pekt på at SSB burde utvikle metoder for bedre å kunne måle kvaliteten på registerbasert statistikk.

I 1994 ble det nedsatt to arbeidsutvalg som skulle utrede innsamlingsmetoder for tellingen som var planlagt i 2000. Arbeidsutvalgene behandlet henholdsvis persondelen og bolig-/husholdningsdelen. Sentrale brukere var representert i begge arbeidsutvalgene. Utvalgene ga i sine innstillinger (Statistisk sentralbyrå 1995a og b) ingen entydige anbefalinger om innsamlingsmetode, men følgende hovedmomenter ble framhevet:

- Tellingen burde være en fulltelling
- Administrative og statistiske registre burde utgjøre en dominerende del av datagrunnlaget for tellingen
- Det fantes lite registerdata for boliger og husholdninger, og det burde derfor gjennomføres en fullstendig bolig telling

På denne bakgrunn ble det besluttet at den kommende folke- og bolig tellingen skulle benytte to innsamlingsmetoder: Persondelen skulle ba-

Noen sentrale begreper

Bolig: Helårs privatbolig for en eller flere personer. Det må være atkomst uten at en må gå gjennom annen bolig. Bolig kan f.eks. være enebolig, rekkehus, leilighet i tomannsbolig/bygård/boligblokk eller hybelleilighet.

Husholdning: Alle som bor i samme bolig tilhører samme husholdning (bohusholdning). Husholdning brukes her synonymt med privathusholdning. En husholdning kan bestå av en eller flere familier.

Familie: Som familie regnes ektepar eller registrerte partnere med eller uten ugifte, hjemmeboende barn, mor/far med ugifte hjemmeboende barn eller enslige.

seres på registerdata, mens boligdelen skulle gjennomføres som en fullstendig skjemabasert telling. Dette betyr at det ikke blir sendt ut personskjema til befolkningen i forbindelse med tellingen. Derimot vil samtlige familier i landet motta et skjema med spørsmål om boligen og husholdningen. Både person- og boligdelen skal altså gjennomføres som fulltellinger, det vil si alle personer blir "talt" via registre og alle boliger og husholdninger via et boligskjema.

Skal Norge få et boligregister?

Utvalget som evaluerte tellingen i 1990 anbefalte at SSB skulle ta initiativ for å påvirke ansvarlige myndigheter til å opprette et fullverdig boligregister. Arbeidsutvalget som leverte sin innstilling i 1995 (Statistisk sentralbyrå 1995b) gikk inn for at det skulle gjennomføres en bolig- og husholdningstelling kombinert med at det ble etablert et boligregister. I forslaget lå at det skulle innføres et bolignummer som skulle legges inn i adressedelen av GAB-registeret (Register over grunneiendommer, adresser og bygninger) og i Det sentrale folkeregisteret. I 1996 ble det satt ned en styringsgruppe med representanter for de berørte etater: Statens kartverk (som ansvarlig for GAB-registeret), Skattedirektoratet (som ansvarlig for Det sentrale folkeregisteret) og SSB (som ansvarlig for folke- og bolig tellingen). Et prøveprosjekt i noen utvalgte kommuner ble gjennomført.

Styringsgruppen understreket i sin rapport til Finansdepartementet behovet for et boligregister og la også fram en kostnadskalkyle (Statistisk sentralbyrå 1997). Prosjektet kom ikke med i statsbudsjettet for 1998, men det ble satt ned en ny arbeidsgruppe med de samme etatene for å revidere de foreslåtte planene (Statistisk sentralbyrå 1998). Gruppen la fram et revidert forslag med en lavere kostnadskalkyle, noe som ikke minst skyldtes at bolig tellingens rolle i datainnsamlingen skulle utvides. En forutsetning i dette forslaget var at arbeidet med et boligregister kunne starte opp tidlig i 1999.

Gruppen pekte også på at prosjektets arbeidstittel "Opprettelse av et boligregister" var noe misvisende. Det som lå i planene var en oppgradering av to eksisterende registre: GAB-registeret og Det sentrale folkeregisteret. Prosjektet kom ikke med i statsbudsjettet for 1999, men i forbindelse med behandlingen av statsbudsjettet for 2000, vedtok Stortinget enstemmig å sette i gang det såkalte boligadresseprosjektet. En konsekvens av det opplegget og den tidsplanen som ble valgt, var at folke- og bolig tellingen måtte utsettes ett år, til november 2001.

Hvor mange boliger er det i Norge i dag?

Dette er et spørsmål det ikke er mulig å gi et fullgodt svar på. Basert på utvalgsundersøkelser kan SSB gi antall bohusholdninger, som er lik antall bebodde boliger. Men den siste statistikken som kan gi fordeling på f.eks. kommuner, er fra tellingen i 1990. Det finnes heller ikke statistikk over antall ubebodde boliger. Årsaken til disse manglene er at det ikke finnes registre som identifiserer alle boliger, og heller ikke noen som gir opplysninger om hvilke personer som bor i de ulike boligene. Mange brukere etterlyser en detaljert bolig- og husholdningsstatistikk som oppdateres oftere enn hvert tiende år.

I dag har eneboliger og rekkehus en unik adresse, mens adressen til leiligheter i hus med flere boliger (blokker etc.) normalt er den samme for hele oppgangen. Gjennom boligadresseprosjektet skal *alle* boliger i Norge få en

unik adresse. Dette skal gjøres ved at boliger i flerbolighus får et tillegg til adressen, et såkalt bolignummer, som skal registreres i adressedelen i GAB-registeret. Denne utvidede boligadressen skal også brukes i Folkeregisteret. Det betyr at hver person i framtiden vil bli knyttet til sin bolig og ikke bare til den bygningen eller oppgangen de bor. Boligadresseprosjektet skal også oppgradere GAB-registeret med en del viktige boligopplysninger. Dette er opplysninger som i dag finnes for eneboliger og rekkehus, men som mangler for blokkleiligheter etc.

Boligadresseprosjektet – et stort prosjekt med flere aktører

Boligadresseprosjektet er et samarbeidsprosjekt mellom SSB, Statens kartverk (som forvalter av GAB-registeret) og Skattedirektoratet (som forvalter av Det sentrale folkeregisteret). SSB har prosjektledelsen. Prosjektet gjennomføres i nært samarbeid med kommunene. De totale kostnadene er 75 millioner kroner fordelt over årene 2000-2002. Kostnadene til boligtellingen er da ikke medregnet. Godt over halvparten av pengene går til kommunene som skal gjøre det meste av det praktiske arbeidet.

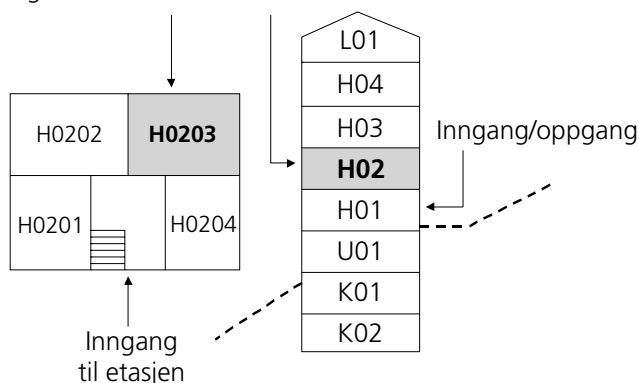
Prosjektet kan deles i fire faser. I første fase samordnes alle adresser i GAB-registeret og Folkeregisteret. Dette arbeidet utføres lokalt i regi av Statens kartverk og Folkeregistermyndighetene og ble i hovedsak gjennomført i 2000. I 1998 var det avvik mellom registrene for 4,5 prosent av adressene. Etter samordningen er avviket helt ubetydelig for de aller fleste kommuner.

I neste fase identifiseres alle boliger i flerbolighus (som for eksempel blokker og bygårder) som skal ha ny, utvidet adresse. Kommunene, som har adressemyndighet i Norge, har ansvaret for å gjennomføre denne fasen. Arbeidet er basert på lokalkunnskap, lokale arkiver, telefonkontakt og ved behov; besøk på de aktuelle adressene. Arbeidet ble avsluttet i september i 2001, og det var da opprettet rundt 900 000 nye adresser. Disse nye adressene er lagt inn i GAB-registeret.

I tredje fase skal boligene merkes. Alle boliger i flerbolighus får tilsendt et adressemerke som inneholder den tidligere adressen sammen med et tillegg på fem tegn. Tillegget, eller bolignummeret, består av en bokstav og fire tall. Bokstaven forteller om leiligheten ligger i en **H**ovedetasje, **L**oftsetasje, **U**nderetasje eller **K**jelleretasje. De to første tallene sier hvilken etasje inngangen til leiligheten ligger i. De to siste tallene er leilighetens nummer i

Foto: Torbjørn Tjernsberg

Hovedetasje 02Leilighet **03** fra venstre med klokka

Prinsippet for tilleggsnummer

etasjen, regnet fra venstre. **H0203** betyr altså at leiligheten ligger i annen etasje, og at det er leilighet nummer tre fra venstre. Merkene ble sendt ut i månedsskiftet september-oktober i 2001. Adressemerket skal klistres på innsiden av karmen på boligens inngangsdør og fungere som en huskelapp.

I fase fire skal det samles inn opplysninger om hvilke personer som bor i de ulike boligene. Dette gjøres via bolig tellingen (se nedenfor). Boligens fullstendige adresse skal føres opp på skjemaet. Det samles altså inn opplysninger om den nye, utvidede adressen for alle husholdninger og dermed alle personer. Disse adressene vil, etter at bolig tellingen er gjennomført, bli ført inn i Det sentrale folkeregisteret. Videre skal utvalgte, sentrale boligdata overføres til GAB-registeret for supplering og oppdatering av dette registeret.

I tillegg til å være en statistisk undersøkelse, har altså bolig tellingen en viktig rolle i datainnsamlingen til boligadresseprosjektet.

Boligadresseprosjektet har liten verdi hvis bolig opplysningene i GAB-registeret og adresse opplysningene i Folkeregisteret ikke blir oppdatert etter hvert som det skjer endringer. Oppdateringen av Folkeregisteret skal gjøres ved at den fullstendige adressen med bolig nummeret skal tas med på alle flyttemeldinger. Ajourholdet av GAB-registeret vil skje ved hjelp av de byggemeldingene kommunene mottar.

Boligskjemaet skal gi mye informasjon, men være enkelt å svare på

Foto: Torbjørn Tjernsberg

Selve datainnsamlingsmetoden for bolig tellingen ble bestemt allerede i 1995: Det skulle sendes et spørreskjema til hver familie. Men det var fortsatt et stort arbeid å komme fram til et endelig spørreskjema. Det var mange hensyn å ta: sammenliknbarhet med annen norsk statistikk, med tidligere folke- og bolig tellinger og med tellinger i andre land. For SSB var det allerede fra starten av viktig å ha brukerne

med i planleggingen. Det ble opprettet et eget rådgivende utvalg for tellingen med representanter for departementer, kommuner, planleggere og forskere. I forbindelse med fastleggingen av innholdet i tellingen ble det også gjennomført en bredere anlagt høringsrunde der alle sentrale brukergrupper var med.

Utforming av spørreskjemaet har vært tillagt stor vekt. Det har vært gjennomført to prøveundersøkelser for å teste skjemaet. I 1999 fikk et tilfeldig utvalg av befolkningen tilsendt skjema, i 2000 alle familier i én kommune (Stange). Det har også vært benyttet såkalte fokusgrupper, dvs. mindre grupper sammensatt etter ulike kriterier. Gruppemedlemmene har blitt bedt om å fylle ut skjemaet og deretter komme med sine reaksjoner på dette. Dette er en relativt enkel, men effektiv metode for å finne ut om noen

spørsmål blir misforstått eller er for vanskelige. Generelt kan det sies å være en konflikt mellom mest mulig presis informasjon og mest mulig fullstendig informasjon. Det er selvsagt ønskelig å få inn mest mulig nøyaktige opplysninger om f.eks. boligens standard. På den annen side kan man risikere at spørsmålene da blir for vanskelige og at mange unnlater å svare på hele eller deler av skjemaet.

Hva spør vi om?

De fleste spørsmålene i skjemaet gjelder boligen man bor i 3. november. En gruppe spørsmål handler om eie-/leieforhold, boligens størrelse og hva slags rom den inneholder. En annen gruppe gjelder tilgjengelighet til og i boligen, oppvarming, fasiliteter i tilknytning til boligen og et spørsmål om omfattende oppussing. Det finnes også en gruppe spørsmål som gjelder bygningen som boligen ligger i, som hustype og byggeår. Videre er det spørsmål om hvem som tilhører husholdningen på tellingstidspunktet. Og sist, men ikke minst, spørsmålet som er så viktig for boligadresseprosjektet: det nye bolignummeret.

Hvem får skjema?

I dagene før 3. november 2001 vil alle familier få tilsendt et spørreskjema som de skal besvare. Forsendelsen er adressert til den eldste personen i familien, og det er også denne kontaktpersonen som er pliktig til å svare.

Utdrag fra skjema

<p>4 Hva slags hus eller leilighet bor du i?</p> <p>Bor i ...</p> <p>☐ frittstående enebolig</p> <p>☐ våningshus, kårbolig eller annet hus tilknyttet gårdsbruk</p> <p>☐ kjedet enebolig, rekkehus, tomannsbolig eller generasjonsbolig</p> <p>☐ leilighet i blokk eller bygård, i terrassehus eller i annet flerbolighus</p> <p>Eller bor på ...</p> <p>☐ hybel eller i hybelleilighet med egen inngang</p> <p>☐ hybel eller hybelleilighet uten egen inngang</p> <p>Eller bor i ...</p> <p>☐ annen type hus eller leilighet – oppgi: _____</p>	<p>10 Hvor mange etasjer har bygningen eller huset du bor i? Kjeller eller underetasje skal ikke regnes med. Bare loft som er innredet til boligformål, skal regnes med.</p> <p>☐ En etasje</p> <p>☐ To etasjer</p> <p>☐ Tre til fire etasjer</p> <p>☐ Fem etasjer eller flere</p> <p style="text-align: right;">↓</p> <p>11 Er det heis i bygningen?</p> <p>☐ Ja</p> <p>☐ Nei</p>	<p>17 Hvor mange rom med badekar eller dusj er det i boligen din?</p> <p>☐ Ingen</p> <p>☐ Antall rom _____</p> <p>18 a) Hvor stor er boligen din? Ta med alle typer rom (også oppbevaringsrom) som du disponerer innenfor husets eller leilighetens vegger. Ta ikke med: – Loft som du må bruke stige for å komme til – Rom som du må ut av boligen for å komme til – Hybel eller hybelleilighet som du leier bort</p> <table border="0"> <tr> <td>☐ Under 30 kvadratmeter</td> <td>☐ 120 - 139 kvm</td> </tr> <tr> <td>☐ 30 - 39 kvm</td> <td>☐ 140 - 159 kvm</td> </tr> <tr> <td>☐ 40 - 49 kvm</td> <td>☐ 160 - 199 kvm</td> </tr> <tr> <td>☐ 50 - 59 kvm</td> <td>☐ 200 - 249 kvm</td> </tr> <tr> <td>☐ 60 - 79 kvm</td> <td>☐ 250 - 299 kvm</td> </tr> <tr> <td>☐ 80 - 99 kvm</td> <td>☐ 300 - 349 kvm</td> </tr> <tr> <td>☐ 100 - 119 kvm</td> <td>☐ 350 kvm eller større</td> </tr> </table> <p>b) Kan du også gi et mer nøyaktig tall innenfor det intervallet du krysset av i spørsmål 18a?</p> <p>☐ Ja → Oppgi antall kvadratmeter: _____</p> <p>☐ Nei</p>	☐ Under 30 kvadratmeter	☐ 120 - 139 kvm	☐ 30 - 39 kvm	☐ 140 - 159 kvm	☐ 40 - 49 kvm	☐ 160 - 199 kvm	☐ 50 - 59 kvm	☐ 200 - 249 kvm	☐ 60 - 79 kvm	☐ 250 - 299 kvm	☐ 80 - 99 kvm	☐ 300 - 349 kvm	☐ 100 - 119 kvm	☐ 350 kvm eller større	<p>22 Har boligen sentralfyr, eller er den knyttet til fjernvarmeanlegg?</p> <p>Sentralfyr ☐ Ja ☐ Nei</p> <p>Fjernvarmeanlegg ☐ ☐</p> <p>23 Hvilke energikilder brukes til å varme opp boligen? Her kan du sette flere kryss.</p> <p>☐ Elektrisitet</p> <p>☐ Ved, flis, kull eller annen type fast brensel</p> <p>☐ Parafin, olje eller annen type flytende brensel</p> <p>☐ Gass</p> <p>☐ Solenergi</p> <p>☐ Andre energikilder – oppgi: _____</p> <p>☐ Vet ikke</p> <p>24 Hvor mange vannklosett er det i boligen?</p> <p>☐ Ingen</p> <p>☐ Antall vannklosett _____</p> <p style="text-align: right;">↓</p> <p>25 Hvilken type kloakkanlegg er boligen din knyttet til?</p> <p>☐ Offentlig kloakknett</p> <p>☐ Privat kloakkanlegg, bare for min bolig</p> <p>☐ Privat kloakkanlegg som dekker flere boliger</p> <p>☐ Ikke knyttet til noen type kloakkanlegg</p> <p>☐ Vet ikke</p> <p>26 Er det utført omfattende utbedring eller oppussing etter at boligen var ferdig for innflytting?</p> <p>☐ Nei</p> <p>☐ Ja → Vennligst oppgi årstall: ☐ 1970 eller tidligere ☐ 1971 - 1980 ☐ 1981 eller senere</p> <p>☐ Vet ikke</p> <p>27 Har du tilgang til ...</p> <p>egen hage ☐ Ja ☐ Nei</p> <p>felles hage med naboer ☐ ☐</p> <p>egen balkong, veranda eller terrasse ☐ ☐</p> <p>Har boligen ...</p> <p>egen garasje eller carport ☐ ☐</p> <p>egen parkeringsplass ☐ ☐</p> <p style="text-align: right;">↓</p>
☐ Under 30 kvadratmeter	☐ 120 - 139 kvm																
☐ 30 - 39 kvm	☐ 140 - 159 kvm																
☐ 40 - 49 kvm	☐ 160 - 199 kvm																
☐ 50 - 59 kvm	☐ 200 - 249 kvm																
☐ 60 - 79 kvm	☐ 250 - 299 kvm																
☐ 80 - 99 kvm	☐ 300 - 349 kvm																
☐ 100 - 119 kvm	☐ 350 kvm eller større																
<p>5 Alle som bor i en bygning eller et hus med flere boliger i, skal ha fått et brev fra Statens kartverk med et adressemerke. Merket har et bolignummer med bokstavene H, L, U eller K pluss fire tall.</p> <p>Har du fått et slikt adressemerke med bolignummer for den boligen du bodde i 3. november 2001?</p> <p>☐ Ja. Vennligst fra adressemerket her: _____</p> <p>☐ Nei, jeg bor i bygning eller hus med bare én bolig</p> <p>☐ Nei, selv om jeg bor i bygning eller hus med flere boliger</p> <p style="text-align: right;">↓</p> <p>6 Bor du på en eiendom hvor det ligger flere bolighus uten gateadresse, har din kommune tildelt hvert hus et undernummer i tillegg til gårds- og bruksnummeret.</p> <p>Har du mottatt et slikt undernummer, vennligst oppgi nummeret.</p> <p>☐ Ikke mottatt undernummer</p> <p>☐ Mottatt undernummer → Oppgi undernummer: _____</p>	<p>Nå følger noen spørsmål om antall rom og størrelsen på huset eller leiligheten du bor i. Du skal bare regne med rom som du disponerer.</p> <p>a) Leier du bort en hybel eller hybelleilighet, skal den ikke regnes med.</p> <p>b) Bor du på hybel eller i hybelleilighet, er det bare den som skal regnes med.</p> <p>12 Hva slags eier- eller leieforhold har du eller dere til huset eller leiligheten du bor i?</p> <p>Er du/dere ...</p> <p>☐ selveiere alene eller gjennom sameie</p> <p>☐ eiere gjennom borettslag eller aksjeselskap</p> <p>☐ eiere av obligasjon i obligasjonsselskap</p> <p>Eller leier du/dere ...</p> <p>☐ av privatperson</p> <p>☐ av boligselskap</p> <p>☐ av kommunen</p> <p>☐ gjennom arbeidet / har gratis tjenestebolig</p> <p>☐ annet – oppgi: _____</p> <p style="text-align: right;">↓</p> <p>13 Har boligen eget kjøkken eller tekkjøkken?</p> <p>☐ Ja</p> <p>☐ Nei → Har du tilgang til felleskjøkken? ☐ Ja ☐ Nei</p> <p>14 Hvor mange soverom på 6 kvadratmeter (2 m x 3 m) eller mer har boligen din?</p> <p>☐ Ingen</p> <p>☐ Antall rom _____</p> <p style="text-align: right;">↓</p> <p>15 Hvor mange andre oppholdsrom på 6 kvadratmeter eller mer har boligen din?</p> <p>☐ Ingen</p> <p>☐ Antall rom _____</p> <p>16 Er det noen av rommene som du regnet med i spørsmål 15, som bare blir brukt til næringsvirksomhet?</p> <p>☐ Ja → Antall rom: _____</p> <p>☐ Nei</p>	<p>19 Kan en rullestolbruker komme inn i boligen ved egen hjelp? For at en rullestolbruker skal komme inn, må blant annet inngangsdørene være minimum 80 centimeter brede.</p> <p>☐ Ja, kan komme inn i boligen ved egen hjelp</p> <p>☐ Nei, vil trenge hjelp for å komme inn i boligen</p> <p>20 Etter å ha kommet inn i boligen, kan en rullestolbruker ved egen hjelp benytte ...</p> <table border="0"> <tr> <td>baderom</td> <td>☐ Ja ☐ Nei</td> </tr> <tr> <td>toalett</td> <td>☐ ☐</td> </tr> <tr> <td>minst ett soverom</td> <td>☐ ☐</td> </tr> <tr> <td>kjøkken</td> <td>☐ ☐</td> </tr> <tr> <td>stue</td> <td>☐ ☐</td> </tr> </table> <p>21 Hva slags ovner eller systemer for oppvarming har boligen? Her kan du sette flere kryss.</p> <p>☐ Panelovner, varmekabler, andre elektriske ovner</p> <p>☐ Radiatorer eller vannbåren varme i gulv</p> <p>☐ Åpen peis</p> <p>☐ Lukket peis eller andre ovner for ved, kull eller annen type fast brensel</p> <p>☐ Kamin eller andre ovner for parafin, olje eller annen type flytende brensel</p> <p>☐ Varmepumpe</p> <p>☐ Annet – oppgi: _____</p>	baderom	☐ Ja ☐ Nei	toalett	☐ ☐	minst ett soverom	☐ ☐	kjøkken	☐ ☐	stue	☐ ☐					
baderom	☐ Ja ☐ Nei																
toalett	☐ ☐																
minst ett soverom	☐ ☐																
kjøkken	☐ ☐																
stue	☐ ☐																

Bla om til side 4.

De øvrige familiemedlemmene er listet opp på skjemaet. Kontaktpersonene skal føre opp andre personer som bor i boligen og markere dersom familiemedlemmer har flyttet ut. Det mest logiske hadde vært å sende ut et skjema til hver husholdning, siden husholdning og bolig er de enhetene det skal samles inn data for. Men opplysninger om hvilke personer som tilhører samme husholdning, det vil si bor i samme bolig, finnes ennå ikke i Folkeregisteret. Det vil først være på plass når boligadresseprosjektet og boligtellingen er fullført. Dette betyr f.eks. at samboere uten felles barn vil få tilsendt hvert sitt skjema.

Borteboende, ugifte studenter skal, som en hovedregel, være bostedsregistrert på samme adresse som foreldrene. I boligtellingen vil studenter få eget skjema der de blir bedt om å gi opplysninger om den boligen de har på studiestedet. På den måten vil vi gjennom boligtellingen få informasjon om den boligen der studenten faktisk bor. Disse opplysningene skal ikke overføres til Folkeregisteret.

Boligskjema på Internett

Alle familier vil, som nevnt, motta et skjema i posten. Men for dem som ønsker det, er det anledning til å svare på Internett. Med papirskjemaet følger pinkoder, og ved å oppgi en av disse kodene, kan man komme inn på sitt eget skjema, fylle ut opplysningene og returnere skjemaet elektronisk til SSB. Dette har, naturlig nok, ikke vært aktuelt i tidligere tellinger, og det er heller ikke mange andre land som har åpnet for en slik mulighet.

Noen vil trenge hjelp til å fylle ut skjemaet

Til sammen 2,2 millioner kontaktpersoner vil få et boligskjema i posten. Det er grunn til å regne med at en del av dem vil trenge hjelp til å fylle ut skjemaet, enten fordi de ikke forstår hvordan de skal gå fram, eller fordi de ønsker mer informasjon. SSB vil derfor opprette en gratis svartjeneste på telefon. Denne vil på det meste være bemannet med rundt 30 personer, og til sammen 12 språk vil være dekket. Det vil også bli utarbeidet veiledninger på de samme 12 språkene. Det normale vil være at de som ringer inn får hjelp til selv å fylle ut skjemaet. For personer med helt spesielle problemer, som f.eks. blinde og svaksynte, vil det være anledning til å besvare spørsmålene over telefon.

Optisk leser

Foto: Torbjørn Tjensberg

Over to millioner skjemaer skal behandles

Bare det å håndtere en så stor mengde skjemaer er en krevende oppgave. Posten leverer skjemaene til SSB i Kongsvinger, og konvoluttene blir så åpnet og sortert. De fleste skjemaer vil kunne leses optisk. Først blir skjemaene sjekket inn som mottatt, slik at de som ikke har svart, raskt kan bli purret. Ved optisk lesing blir det tatt et elektronisk bilde av hvert skjema. Dette lagres og all videre bearbeiding skjer på de elektroniske bildene. De skjemaene som ikke kan håndteres maskinelt blir behandlet manuelt.

Informasjon fra papirskjemaene blir så lagret sammen med informasjon fra skjemaer som blir sendt inn over Internett eller besvart per telefon. Målet er at alle skjemaer skal være registrert innen sommeren 2002.

Noen skjemaer kommer til å inneholde feil og noen spørsmål vil være ubesvart. Det vil derfor bli gjennomført feilkontroller og visse typer av feil vil bli rettet opp. Der opplysninger mangler, vil disse bli imputert, det vil si at beregnede verdier vil bli satt inn. Korrigering og imputering av data er nyttige teknikker for statistikkproduksjon, men kan ikke brukes når en skal utnytte data om de enkelte personer eller boliger. Alle data som er korrigert eller imputert vil bli merket, slik at f.eks. forskere som skal studere individdata kan ta hensyn til dette.

Alle må svare

Tradisjonelt har norske folke- og boligtellinger hatt svært høye svarprosent, og det er selvsagt også målet for tellingen i 2001. For å oppnå dette vil det være nødvendig å sende påminnelser til dem som ikke svarer. I januar 2002 sender SSB ut en første purring. De som fremdeles ikke svarer vil få en ny purring i mars.

I de aller fleste undersøkelser i SSB som retter seg mot privatpersoner er deltakelse frivillig. Stortinget har imidlertid bestemt at det er svarplikt i Folke- og bolig tellingen 2001, og også at det kan ilegges tvangsmulkt for den som ikke svarer. Slik har det også vært i tidligere tellinger. SSB vil, så langt det er mulig, appellere til folks samfunnsansvar for å få inn flest mulig skjema. Dersom svarprosenten blir lav etter to puringer, og dersom de som ikke svarer fordeler seg skjevt over befolkningen med hensyn til geografi, alder mv, vil statistikkgrunnlaget bli alvorlig svekket. SSB må da som en siste utvei vurdere å gjøre bruk av retten til å ilegge tvangsmulkt.

SSB vil utnytte alle relevante registeropplysninger

Som nevnt ovenfor, vil en stor del av den statistikken som skal publiseres i Folke- og bolig tellingen 2001 være basert på administrative og statistiske registre. Dette gjelder alle kjennemerker for personer. Denne statistikken blir dermed laget på samme måte som de ordinære årsstatistikkene innenfor samme område.

Da denne metoden ble valgt, var SSB klar over at ikke alle registerdata tilfredstilte kravene som en folke- og bolig telling stiller. Det ble derfor bestemt at det skulle brukes ressurser på opprustning av registerdata. De viktigste registrene som nyttes er:

- Det sentrale folkeregisteret (personer og familier)
- Arbeidsgiver- og arbeidstakerregisteret (sysselsetting)
- Utdanningsregisteret (fullført og igangværende utdanning)
- Ulike registre over inntekt og lønn
- Bedrifts- og foretaksregisteret og Enhetsregisteret (bedrifter og foretak)
- GAB-registeret (adresser, bygninger og boliger)

SSB samarbeider kontinuerlig med registreierne for å forbedre kvaliteten, men i forbindelse med tellingen ble ekstra tiltak satt i verk. Samordningen mellom GAB-registeret og Det sentrale folkeregisteret er allerede nevnt ovenfor. Et annet viktig prosjekt har vært tilordning av eksakt adresse til bedrifter i Bedrifts- og foretaksregisteret. Dette gjør det mulig å fordele bedrifter og arbeidsplasser på f.eks. grunnkretser eller tegne dem inn på kart med stor nøyaktighet. Også SSBs register over befolkningens høyeste utdanning er blitt oppdatert med opplysninger om utdanning tatt i utlandet. Dette skjedde gjennom en egen skjemaundersøkelse i 1999. Også for de andre registrene som nyttes er større eller mindre tiltak gjennomført.

Like viktig som innsatsen med hvert enkelt register, er det arbeidet som har blitt gjort i SSB med å utvikle metoder for samlet utnyttning av data fra flere registre. Her kan særlig nevnes de forbedringer som er gjort med arbeidsmarkedsdata, som for første gang i en folke- og bolig telling blir hentet fra registre. Ved å utnytte data fra flere kilder er det mulig å korrigere for feil og mangler i de enkelte registrene.

Kvaliteten skal måles

SSB legger stor vekt på å måle kvaliteten på registerbasert statistikk. Tradisjonelle kvalitetsmål er i stor grad beregnet på utvalgsundersøkelser. I forbindelse med Folke- og bolig tellingen 2001 har SSB utarbeidet statistiske metoder spesielt beregnet på registerstatistikk og statistikk for små områder. De samme metodene kan også brukes for fullstendige tellinger som bolig tellingen. Hovedprinsippet er å sammenlikne registerdata med data fra utvalgsundersøkelser som SSB gjennomfører. I folke- og bolig tellinger er det særlig data fra Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) som er relevante. Som for tidligere tellinger vil SSB også i 2001 gjennomføre en særskilt kvalitetsundersøkelse. I en tilleggsundersøkelse til AKU i 4. kvartal 2001 vil det bli samlet inn husholdningsdata som skal brukes i kvalitetsmålingen.

Personvern og lovhjemler

Spørsmål rundt personvern vil alltid bli aktualisert i forbindelse med gjennomføringen av store undersøkelser som en folke- og bolig telling. SSB samler opplysninger fra en rekke ulike registre og disse blir koblet sammen med skjemadata om husholdninger og boliger. For å sikre personvernet er det knyttet strenge regler til kobling, oppbevaring, publisering og utlevering av opplysninger. Disse forholdene er regulert av statistikkloven (lov av 1. juni 1989 om statistikk og Statistisk sentralbyrå) og SSBs rammekonsesjon fra Datatilsynet som sikrer mot misbruk av data om enkeltindivider.

Boligadresseprosjektet medfører at det skal overføres data fra bolig tellingen til Det sentrale folkeregisteret og til GAB-registeret. For innsamling av disse opplysningene er det ikke statistikkloven som brukes som hjemmel. Innsamling av bolig nummer til Det sentrale folkeregisteret er hjemlet i folkeregisterloven (lov av 16. januar 1970 om folkeregistrering). Innsamling av ut-

valgte bygnings- og boligopplysninger til GAB-registeret er hjemlet i delingsloven (lov av 23. juni 1978 nr. 70 om kartlegging, deling og registrering av grunneiendom). De opplysningene som skal overføres til GAB-registeret er: bruksareal, oppvarmingskilde, om det er kjøkken og bad i boligen, antall rom, byggeår og om bygningen har heis. Det er altså langt fra alle opplysningene på boligskjemaet som skal overføres. Når data er overført til henholdsvis Det sentrale folkeregisteret og GAB-registeret, er det reglene for utlevering av data fra disse registrene som regulerer adgangen til utlevering av data. For de øvrige opplysningene som samles inn i bolig tellingen, gjelder statistikklovens bestemmelser.

Det er ikke vanlig at SSB på denne måten samler inn data både til statistisk bruk og til administrativt bruk på samme skjema. Når Stortinget har vedtatt en slik framgangsmåte, må det sees i sammenheng med den store samfunnsnyttens prosjektene har. Alternativet hadde vært at de respektive registermyndighetene hadde samlet inn tilsvarende data gjennom egne undersøkelser. Dette ville økt kostnadene betydelig og påført folk et større arbeid med å fylle ut skjemaer.

Folke- og bolig tellingenes rolle internasjonalt

De fleste land gjennomfører folke- og bolig tellinger minst en gang hvert tiende år. FNs Statistical Commission regner med at 165 land har holdt en telling i løpet av de siste ti årene. Disse tellingene har dekket ca. 95 prosent av befolkningen i verden. Tellingens betydning i det statistiske systemet varierer fra land til land og har endret seg over tid. I mange utviklingsland er folketellingene sett på som nasjonale begivenheter, som får stor politisk oppmerksomhet og støtte fra høyeste hold. I noen av disse landene er imidlertid kvaliteten på dataene så dårlig at publiseringen av resultatene blir svært forsinket og i noen tilfeller holdt tilbake på "ubestemt tid". I de fleste industrialiserte land pågår det en omfattende diskusjon av tellingens plass i det statistiske systemet. Dessuten føres det en løpende diskusjon om kostnader ved og kvalitet på tellingene. I noen få land har dette ført til at tellingen er blitt avlyst, men i de fleste land har det ført til rasjonalisering av innsamlingsmetodene.

I de aller fleste land i verden gjennomføres tellingene ved at befolkningen fyller ut spørreskjemaer, eller ved at egne tellere går fra dør til dør og samler inn den nødvendige informasjonen. I alle de nordiske landene er tilgangen på registerdata til statistisk bruk god. Likevel har landene valgt noe forskjellige løsninger i de siste folke- og bolig tellingene. Danmark hadde sin siste skjematelling i 1970. I 1981 gjennomførte danskene verdens første registerbaserte telling og har etter dette laget tilsvarende årlig statistikk. Men selve begrepet folke- og bolig tellinger brukes ikke lenger i Danmark. Finland fulgte opp med en ren registertelling i 1990, og i Finland har man valgt å beholde tellingene som et begrep. En viktig begrunnelse for dette vært den markedseffekt tellingene gir. I Norge og Sverige har mangelen på

Ill. Trygve Skogrand

registerbaserte data om boliger og husholdninger ført til at landene hittil ikke har kunnet basere sine tellinger utelukkende på registre. Mens Norge gjennom boligadresseprosjektet vil løse dette problemet, er situasjonen i Sverige fortsatt uavklart. Tellingen i Sverige er foreløpig utsatt til 2005.

Det pågår, i regi av FN og EU, et arbeid for å harmonisere resultatene fra de ulike lands tellinger slik at det er mulig å lage internasjonalt sammenliknbare oversikter. Det er i den forbindelse gitt ut anbefalinger for hvilke spørsmål tellingene skal omfatte, definisjoner av aktuelle begreper og metodikk (ECE/Eurostat 2000). Dette er ikke noe de enkelte land er pliktige til å følge, men de fleste land ønsker å følge opp anbefalingene så langt dette er mulig. I anbefalingene skilles det mellom såkalte kjernevariabler ("core topics") og andre variabler ("non-core topics"). I den kommende norske tellingen vil alle kjernevariabler bli dekket, mens noen få av de andre variablene ikke kan dekkes med de innsamlingsmetoder som er valgt.

Formålet med tellingene har endret seg over tid

Formålet med datainnsamlingen til folke- og boligtellinger har endret seg over tid, i takt med samfunnets behov for statistikk over befolkningen. Sosiale forhold kom tidlig med som emne i tellingene, og allerede i 1769 ble folkemengden fordelt etter livsstilling (rang/levevei). På denne tiden var folke- og boligtellinger den klart viktigste kilden til statistikk om sosiale forhold.

Etter hvert som behovene for statistikk økte, var det naturlig å samle inn stadig flere opplysninger gjennom folke- og boligtellinger. I 1900 fantes så vel personlister som huslister og skipslister, på landet også jordbrukslister. Men gradvis ble de ulike sektorstatistikkene bygget ut og det ble f.eks. gjennomført egne landbrukstellinger. Det var da ikke lenger behov for å samle inn et så bredt spekter av data i folke- og boligtellinger.

I de seinere år har situasjonen på en måte blitt den motsatte av det den var for 100 år siden. Nå er det folke- og boligtellinger som henter data fra de årlige statistikk-systemene i SSB. Moderne folke- og boligtellinger har derfor lagt vekten på temaer som ikke kunne dekkes tilfredsstillende i årsstatistikkene: husholdningssammensetning, sysselsetting, yrke, arbeidsreiser, boliger og boforhold. Men for hver telling er det stadig færre spørsmål det har vært nødvendig å ta med på skjemaene. I 2001 er det kun husholdnings- og boligspørsmål som gjenstår.

Framtidige tellinger uten skjema

Tellingen i 2001 vil etter alt å dømme bli den siste som baserer seg på skjemaopplysninger fra hele befolkningen. Vi sier at dette er den siste folketellingen og at en over 200 år gammel tradisjon nå vil bli brutt. Dette er altså riktig når det gjelder datainnsamlingen. Etter at boligadresseprosjektet er gjennomført, kan alle de nød-

vendige data hentes fra administrative og statistiske registre som dekker hele befolkningen. At vi har tilgang på store, heldekkende registersystemer, er helt avgjørende. Et av hovedformålene med folke- og boligtellingerne er å gi tall for små grupper, ikke minst for små geografiske områder. Det nytter da ikke å bruke data fra utvalgsundersøkelser som basis, med mindre det dreier seg om svært store utvalg.

Men dersom vi tenker på den statistikk som skal produseres, er det ikke riktig å si at folke- og boligtellingerne er et avsluttet kapittel. Brukerne vil også i framtiden få tilgang til statistikk som er sammenliknbar med det som er publisert fra tidligere tellinger. Statistikken vil faktisk kunne lages årlig og ikke bare hvert tiende år. Norge vil også i framtiden kunne rapportere inn folke- og boligtellingsdata til internasjonale organer. Og forskere vil fortsatt kunne få tilgang på bakgrunnsdata av samme type som tellingerne tidligere har samlet inn. Framtidens folke- og boligtellinger vil nok bli mindre synlige enn før, men av den grunn ikke mindre viktige.

Litteratur

ECE/Eurostat (2000): Recommendations for the 2000 censuses of population and housing in the ECE Region. Statistical Standards and Studies - No. 49.

Statistisk sentralbyrå (1994): Folke- og bolig-tellingen 1990. Evaluering. Innstilling fra et utvalg som har vurdert tellingen, Notater 94/3.

Statistisk sentralbyrå (1995a): Mot en registerbasert Folke- og bolig telling 2000? Notater 95/3.

Statistisk sentralbyrå (1995b): Mot en registerbasert husholdnings-/ bolig telling 2000? Notater 95/21.

Statistisk sentralbyrå (1997): Metodeutvalg og kostnader ved etablering av et boligregister. Rapport fra en styringsgruppe som har koordinert arbeidet i de tre samarbeidende etatene Skattedirektoratet, Statens kartverk og Statistisk sentralbyrå, Notater 97/15.

Statistisk sentralbyrå (1998): Metodeutvalg og kostnader ved etablering og drift av et boligregister. Revidert forslag. Rapport fra en arbeidsgruppe som har revidert og oppdatert planene for opprettelse av et boligregister, Notater 98/5.

Indledende Bemærkninger.

§1. Folketællingernes Betydning for Statistiken. Historiske Oplysninger om Folketællinger i ældre og nyere Tider. Nærværende Arbejdes Plan.

Fra folketællingenes glansdager

Årets folketelling skal bli den siste i sitt slag, lærte vi i forrige artikkel. Vi bringer i tillegg en tekst fra den tiden da folketellingene var den viktigste innfallsporten for den som ville kjenne den sosiale, demografiske og økonomiske situasjonen til vårt folk. Dette var tiden før spesialstatistikkene overtok. Vår tekst er fra Nicolai Kiærs introduksjon til folketellingen i 1875: "Bidrag til en norsk Befolkningsstatistik", utgitt av Det statistiske Centralbureau i 1882.

Befolkningsstatistiken og særlig den Del af samme, der beskæftiger sig med Folketællingerne, er den vigtigste Gren af den hele Statistik. Saa vist som et Lands største Rigdom er det Folk, der bygger og bor inden dets Grændser, saa vist er dette Folk selv, i sin samfundsmæssige Organisme, den vigtigste Gjenstand for al statistisk Forskning. De øvrige Grene af Statistiken beskæftige sig hver med sin særskilte Side af den menneskelige Virksomhed eller af de menneskelige Tilstande, men Befolkningsstatistiken har mere umiddelbart Mennesket selv til sin Gjenstand og danner derfor al Statistiks Kjerne. Og dette ikke alene ved den Betydning, som Befolkningsstatistikens Resultater have i sig selv, men fordi Folketællingerne tillige danne Grundlaget for den øvrige Del af Statistiken, idet Folkemængden ved enhver statistisk Undersøgelse er det vigtigste Sammenligningsled, og Befolkningen — middelbart eller umiddelbart — er det Midtpunkt, hvori den hele statistiske Forskning samler sig.

Folketællingerne ere af gammel Oprindelse.

Den ældste, os overleverede, er den, der blev foretaget af Moses i det andet Aar efter Udgangen af Ægypten, og som omfattede alt Mandkjøn fra 20 Aar og derover (4 Moseb. Kap. 1). I den hellige Skrift omtales foruden denne flere andre Tællinger af det israelitiske Folk, saaledes i 4 Moseb. Kap. 26, 2 Sam. Kap. 24, Esra Kap. 2, Nehemia Kap. 7.

I Ægypten anordnede Amasis (6te Aarhundrede før Chr.) aarlige Folketællinger¹. Ligeledes er der bleven holdt Folketællinger i Athen og flere andre af de græske Republikker.

I Rom anordnedes en Folketælling for første Gang af Servius Tullius, den 6te romerske Konge (578-534 før Chr.), hvilket Livius roser med følgende Ord: "Servius censum instituit rem saluberrimam tanto futuro Imperio" (Liv. IV. lib. 1.)². Paa Republikens Tider gjentoges disse Folketællinger hvert femte Aar. Efter en høitidelig til det hele Folk rettet Opfordring havde enhver selvstændig Romer at fremmøde for Censorens Stol i Villa publica paa Marsmarken og at angive sit fuldstændige Navn, sin Faders Navn (eller, hvis han var Frigiven, sin Patrons), sin Alder og Bopæl, fremdeles Navn, Kjøen og Alder for hvert Familielem, samt de enkelte Census undergivene Bestanddele af Formuen, altsammen offentlig og under Ed. Ved Siden af Censor sad et stort Antal Hjælpere og Skrivere, som indførte samtlige Op-gaver i Lister, hvilke da senere tjente som Grundlag for de statistiske Sammenstillinger, som Statsstyrelsens forskjellige Formaal paakrævede.

Alle kjende vi den store og mærkelige Folketælling, der foregik ved Begyndelsen af vor Tidsregning, da efter Keiser Augustus's Befaling "al Verden skulde indskrives i Mandtal, og alle gik for at lade sig indskrive hver i sin

egen Stad." Den sidste bekendte romerske Folketælling afholdtes under Keiser Vespasian Aar 74 efter Chr., men er ikke bleven fuldstændig opbevaret. Derimod skulle Resultaterne af den Aar 48 efter Chr. af Keiser Claudius foretagne Folketælling endnu forefindes i sin Helhed³.

I Middelalderens urolige og uordnede Tider er der neppe i nogen af de europæiske Stater bleven holdt Folketælling. Først i det 16de og 17de Aarhundrede tog de igjen sin Begyndelse i enkelte Stater, saaledes i Kanton Zürich, i Frankrige, i Preussen, i Kurhessen⁴ og i Spanien⁵. I Norge blev der i Aarene 1660 og 1662 foretaget en Tælling af samtlige Mandspersoner over 12 Aar, hvis Resultater findes meddelte i "Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur" for 1848 samt i Kristiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1874.

Fra den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede haves Folketællinger for Danmark, Island, Færøerne, Norge, Sverige, Finland, Preussen, Kurhessen, Waldeck, Frankfurt, Østerrige, Frankrige, Spanien, Italien samt de Forenede Stater i Nordamerika, der i sin Konstitution optog en Bestemmelse om, at der skulde holdes Folketælling hvert 10de Aar. I England besluttede Parlamentet i 1753, at der skulde holdes en Folketælling, men den blev ikke iværksat før i 1801⁶. Skotlands Folkemængde blev for første Gang nogende nøiagtig opgjort 1755 ved Hjælp af Opgaver meddelte af Geistligheden⁷. Dog synes Tællingsmetoden i de fleste Lande at have været meget ufuldkommen, og i nogle af dem fortjener den anvendte Fremgangsmaade neppe Navn af Folketælling⁸. En Undtagelse herfra danner de skandinaviske Lande, navnlig Sverige, hvis Folketal kjendes for hvert Aar siden 1748.

I dette Aarhundrede er Folketællingerne bleven indført i alle civiliserede Lande, ligesom ogsaa Folketællingsmetoden næsten overalt er bleven betydelig forbedret, navnlig som Følge af de Forhandlinger, der have fundet Sted paa de siden 1853 begyndte internationale statistiske Kongresser.

Kundskaben om Jordens Befolkning staar imidlertid endnu meget tilbage, og der er endnu umaadelige Strækninger, hvis Folkemængde alene kan ansættes efter et løst Skjøn. Hvor lidet vi endnu ved om den nulevende Slægt, end sige om tidligere Generationer, vil sees deraf, at ikke engang Halvparten af Jordens antagelige Folkemængde — 685 Millioner af 1456 — kjendes paa Grundlag af virkelige Folketællinger. Af de 316 Millioner, som ifølge Behm's og Wagner's aarlige Sammenstillinger tillægges Europa, er vistnok kun 8 Millioner, d. e. hovedsagelig Tyrkiets og Bulgariens Befolkning, ansat efter Skjøn, og for Amerikas og Australiens Vedkommende staar Forholdet næsten ligesaa godt. Men af Asiens 835 Millioner er alene 269 Millioner statistisk konstateret, deraf 194 Mill. i de britiske Besiddelser og 34 Millioner i Japan: thi den Folketælling, der i 1812 blev holdt i Kina, og ifølge hvilken dette Land dengang skulde have haft 363 Mill. Indbyggere, er, endog bortset fra den Omstændighed, at man intet ved om Udførelsesmaaden, i ethvert Fald nu for gammel til at bygge noget paa. End daarligere staar det til med vort Kjendskab til Afrika, af hvis til 206 Millioner anslaaede Folkemængde endog kun 12 Millioner kjendes paa Grundlag af Folketællinger. Det er jo endnu i friskt Minde, hvorledes Stanley paa sin berømte Opdagelsesreise igjennem det mørke Fastland ved Kongos Bredder traf folkerige Lande, om hvis Tilværelse man i vor civiliserede Verden end ikke havde den mindste Forestilling. Saa lidet kjender man endnu i vore Dage til selve Menneskeslægten.

Undersøger man nærmere Beskaffenheden af de Folketællinger, som i den senere Tid ere blevne udførte, vil man derhos finde, at flere af den lide af betydelige Mangler. I Rusland er saaledes Opgjøret af Folketallet kun for Byernes samt for endel Gouvernementers Vedkommende bygget paa nøiagtig Tælling af Indbyggerne, idet Folketallet forøvrigt beregnes efter Befolkningsregistre, der holdes à jour ved Hjælp af Opgaver over Folkemængdens Bevægelse og som i dette Land vistnok paa mange Steder ikke ere synderlig nøiagtige⁹. Hertil kommer, at Folketællingerne i de forskjellige Lande tildels holdes i forskjellige Aar, saa at Sammenligningen mellem dem forstyrres ved de i Mellemtiden indtraadte Forandringer. Først naar Folketællingerne i de forskjellige Lande blive foretagne i samme Aar, paa samme Aarstid og efter samme System, ville de internationale Sammenligninger angaaende Folkemængden kunne tilfredsstille de Fordringer, man i vore Dage er berettiget til at stille til samme. I Henseende til Folketællingsaaret synes nu flere og flere Stater at ville slutte sig til den af de internationale statistiske Kongresser anbefalede Regel at afholde Folketælling hvert 10de Aar, og da i det Aar, hvis sidste Ziffer er 0 ; men endnu mangler der meget paa, at denne Regel er bleven gennemført.

Foruden det ovenfor omtalte Mandtal fra Aarene 1660–1662 er der her i Norge bleven afholdt 9 fuldstændige Folketællinger, nemlig den 15de August 1769, den 1ste Februar 1801, den 30te April 1815, den 27de November 1825, den 29de November 1835, samt den 31te December 1845, 1855, 1865 og 1875. Saavel i Henseende til Tællingernes Nøiagtighed som i Henseende til Bearbejdelsens Omfang indtager vort Fædreland en hæderlig Plads i de civiliserede Staters Række. Vort Lands eiendommelige Forhold baade vanskeliggjør og letter Folketællingernes Udførelse. Paa den ene Side gjør den spredte Bebyggelse selve Indhentelsen af Opgaverne overmaade besværlig i vort vidstrakte Land, hvorfor ogsaa Udgifterne ved enhver Folketælling blive forholdsvis betydelige. Men paa den anden Side indeholde vore enkle og let overskuelige Forhold i Forbindelse med Folkets Kulturstandpunkt og den gode og faste Ordning af Administrationen værdifulde Betingelser for Opnaaelsen af nøiagtige Resultater. Som en særskilt Fordel i denne Henseende maa deshos fremhæves den gode Bistand, man har havt i Skolelærerne paa Landet, af hvilke de fleste have været ganske vel kjendte i den lille Kreds, hvis Folkemængde de have havt at tælle.

Idet jeg for dem, der maatte ønske mere specielle Oplysninger angaaende den Fremgangsmaade, der er bleven befulgt ved vore Folketællinger og særskilt ved den heromhandlede, henviser til, hvad derom af Sekretær N. R. Bull i Slutningen af dette skrift er meddelt, gaar jeg over til Fremstillingen af Folketællingens vigtigste Resultater i følgende Afsnit:

- I. Befolkningens samlede Størrelse og dens geografiske Fordeling ;
- II. Befolkningens Fordeling i Huse og Husholdninger;
- III. — — — efter Kjøen, Alder og ægteskabelig Stilling;
- IV. — — — Livsstilling og Næringsvei;
- V. — — — Nationalitet og Fødesteder;
- VI. — — — Trossamfund, samt endelig;
- VII. Oplysninger om Antallet af Blinde, Døvstumme og Sindssyge.

Folkemængdens Tilvæxt vil derimod ikke blive behandlet i nærværende Skrift, da Fremstillingen deraf finder en mere passende Plads ved Behandlingen af Folkemængdens Bevægelse.

1. Efter Herodots og Diodors Beretninger. – Disse og de fleste af de følgende Meddelelser om ældre Folketællinger ere hentede fra en Afhandling af Dr. F. X. v. Neumann-Spallart i det i Wien udkommende Statistische Monatschrift 1879.

2. ∂: Servius indstiftede Census, en særdeles hensigtsmæssig Ting for det saa stort vordende Rige.

3. Efter et Foredrag af Dr. E. Engel trykt i Zeitschrift des Køn. Preuss. Stat. Bur. Februar 1862.

4. Haushofer: Lehrbuch der Statistik, Wien 1872.

5. Statistique internationale: État de la Population, Stockholm 1875-76, page 24.

6. M'Culloch's British Empire, London 1851, I. S. 399.

7. Samstedes S. 428.

8. Saaledes i Frankrige. Maurice Block, Handbuch der Statistik, Leipzigerudgaven 1879, S. 207.

9. Travaux du Congrès de St-Petersbourg, S. 592.

Pleie- og omsorgstjenestene – bedre enn sitt rykte?

Handlingsplanen for eldreomsorgen ble godkjent i statsråd i 1997. Planen inneholder konkrete satsningsområder innenfor pleie- og omsorgstjenestene i perioden 1998-2001, men fortsatt preges nyheter om tjenestene gjerne av oppslag som "Pleietrengende ligger alene 15 timer i døgnet" og "Eldre låses inne". Kritikken er rettet både mot omsorgen i institusjonene og hjemmetjenestene. "Virkeligheten" er ikke til å leve med, men er alt bare elendighet?

Overskriftene som er nevnt, er eksempler på enkeltsaker man har kunnet lese om i avisene de siste årene. I denne artikkelen prøver vi å se på hva som har skjedd med utbyggingen av pleie- og omsorgstjenestene siden Handlingsplanen for eldreomsorgen ble godkjent i statsråd 13. mai 1997 (St.meld. nr. 50 1996-97).

Handlingsplanen for eldreomsorgen er en fireårig handlingsplan med konkrete satsninger for utbygging av en helhetlig pleie- og omsorgskjede som ivaretar brukernes behov. Planen ble lagt fram som svar på de store utfordringene pleie- og omsorgstjenestene vil stå overfor i årene framover, med et økende antall personer med et potensielt omsorgs- og pleiebehov. Målet er at alle som har behov for det skal få et tilfredsstillende og mest mulig likeverdig tjenestetilbud, uavhengig av bosted, inntekt og sosial status.

Økte ressurser — og mye går til lønn

Et av målene i Handlingsplanen har vært å øke mengden personell i tjenestene, totalt 12 000 årsverk i planperioden. Økningen er en følge av ønsket om å bygge ut institusjonsomsorgen. Utbyggingen av omsorgsboliger forutsetter at kommunene også har et tilbud om hjemmesykepleie på døgnbasis, som igjen medfører at personellet innenfor hjemmesykepleien må økes.

En ikke ubetydelig andel av midlene innenfor pleie- og omsorgstjenestene går til lønnsutbetalinger og opprettelse av nye stillinger. Siden utgangen av 1997 har antall årsverk økt med nesten 9 800. Totalt ble over 89 000 årsverk utført i tjenestene i 2000, eller i overkant av 0,4 årsverk pr. bruker registrert i tjenesten ved utgangen av året. Hvis en betrakter hjemmetjenestene isolert, ble det utført nesten 5 100 flere årsverk ved utgangen av 2000 enn på samme tid i 1998.

Antall årsverk utført av helsepersonell innenfor sektoren er økende. Over halvparten av alle årsverk ble utført av personer med sykepleier- eller hjelpepleierutdanning. Årsverk utført av sykepleiere har økt med

Åsne Vigran

Tjenestenes innhold

Pleie- og omsorgstjenestene skal tildeles etter vurdering av den enkelte søkers pleie- og omsorgsbehov. Tjenestene ytes enten som hjemmetjenester eller som plass i en institusjon eller bolig. I eget hjem kan man få praktisk bistand (bl.a. hjemmehjelp) og hjemmesykepleie. I tillegg kan mange kommuner tilby tjenester som fotpleie, trykksalarm, matlevering og ambulering vaktmester. Kommunene kan også tilby ulike former for avlastning til pårørende og støttekontakt eller aktiviseringstilbud til de som har behov for det i form av eldresenter eller plass i et dagsenter eller en dagavdeling i institusjon.

Åsne Vigran er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk (asne.vigran@ssb.no).

	1997	1998	1999	2000
Årsverk i alt	79 435	82 794	86 370	89 207
Årsverk pr. bruker ³	0,41	0,42	0,43	0,44
Årsverk pr. 1 000 innb. 67 år og over	128	134	140	145
Årsverk pr. 1 000 innb. 80 år og over	431	439	455	453

¹ Årsverk er summen av heltidsstillinger og deltidstillinger regnet om til heltidsstillinger. ² Foreløpige tall 2000. ³ Årsverk pr. bruker er regnet ut fra summen av brukere av praktisk bistand og hjemmesykepleie og antall plasser i institusjonene.

Tabell 2. Årsverk utført av helsefaglig¹ personell. Prosent og pr. bruker². 1997 og 2000³

	1997		2000	
	Andel årsverk utført av helsefaglig personell	Årsverk utført av helsefaglig personell pr. bruker	Andel årsverk utført av helsefaglig personell	Årsverk utført av helsefaglig personell pr. bruker
Hele landet	58	0,24	59	0,26
0 - 1 999	55	0,24	57	0,26
2 000 - 4 999	58	0,24	60	0,27
5 000 - 9 999	60	0,25	61	0,27
10 000 - 19 999	60	0,25	61	0,28
20 000 - 29 999	61	0,26	63	0,27
30 000 - 49 999	60	0,24	63	0,27
>50 000	56	0,22	55	0,24

¹ Helsefaglig personell omfatter: Sykepleiere, hjelpepleiere, vernepleiere, ergoterapeuter og omsorgsarbeidere. ² "Bruker" er summen av hjemmetjenestemottakere og plasser i institusjoner. ³ Foreløpige tall for 2000.

1 400 siden 1997. I tillegg utførte fysioterapeuter og leger om lag 580 årsverk innenfor pleie og omsorg. Hvis en legger til personer med sosialfaglig utdanning, ble nær to tredjedeler av alle årsverk utført av personell med enten helsefaglig eller sosialfaglig utdanning, mens i overkant av en tredjedel av årsverkene ble utført av personell uten fagopp-læring eller med annen utdanning. Til tross for økningen i antall årsverk utført av helsepersonell, har helsepersonellens andel av total mengde utførte årsverk på landsbasis bare økt svakt siden 1997. I de aller største kommunene og de aller minste kommunene ser andelen helsepersonell ut til å ha gått noe tilbake.

Hvis vi ser utviklingen i personell i forhold til brukerne av tjenestene, er andelen helsepersonell økende uansett kommunestørrelse, men økningen er noe lavere i de større kommunene enn i de mindre. Dette kan både ha sammenheng med at kommunene har satset på å bygge ut hjemmetjenestene som ikke stiller store krav til personell med helsefaglig utdanning, eller at kommunene har problemer i rekrutteringen av helsefaglig personell fordi konkurransen om faglært personell er stor i områdene rundt de store kommunene.

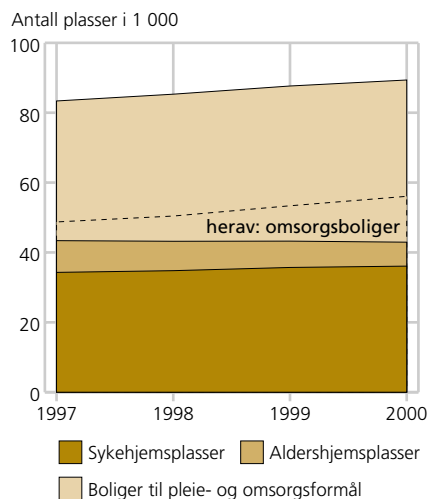
Utbyggingen av heldøgns plasser

Et annet mål har vært å øke tilbudet av plasser med heldøgns pleie og omsorg med 5 000. Det er opp til kommunene selv å velge utformingen av tilbudet til eldre og funksjonshemmede, enten som plasser i en lovregulert bolig etter lov om helsetjenesten i kommunene eller i form av omsorgsboliger. Det er antydning at dekningsgraden av slike plasser bør være 25 prosent sett i forhold til befolkningen over 80 år. Omsorgsboliger har spesifikke krav til størrelse og innredning, der det også skal være mulighet for heldøgns pleie og omsorg dersom beboeren i perioder har behov for dette. Det finnes en egen tilskuddsordning til bygging og ombygging av institusjoner til sykehjem og bygging av omsorgsboliger, den administreres av Husbanken.

Sykehjemsplassene øker...

I 1997 var halvparten av alle institusjonene innen pleie og omsorg somatiske sykehjem. Sykehjemsplassene utgjorde mer enn tre av fire av de totalt 43 400 institusjonsplassene. Tallet på sykehjem har vært i jevn økning i hele planperioden, og fem av seks institusjonsplasser er nå sykehjemsplasser. Siden utgangen av 1997 har det blitt nesten 1 800 nye sykehjemsplasser, både fordi institusjoner er bygget om til sykehjem, og fordi det er bygget nye institusjoner. Likevel viser det totale antallet plasser fortsatt en nedgang, til 42 900 i 2000. Årsaken til nedgangen er at mens sykehjemmene rustes opp, så legges de tradisjonelle aldershjemmene ned i langt raskere takt.

Figur 1. Plasser¹ i institusjoner for eldre og funksjonshemmede og boliger til pleie- og omsorgsformål. 1997-2000²

¹ Institusjoner som var i drift pr. 31.12.

² Foreløpige tall for 2000.

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk.

... og omsorgsboligene øker også

I en årrekke har målet vært at hjelpetrequende skal kunne bo lengst mulig i sitt eget hjem. Begrepet 'eget hjem' omfatter i dag også kommunale boliger med ulik grad av tilpasning, for eksempel for personer som er avhengig av å bruke rullestol eller har ulike typer bevegelseshemminger. Felles for boligene er at dette er enheter som hjelpetrequende selv disponerer og betaler husleie for. I tillegg til en tilpasset bolig får beboeren ulike tjenester, enten fra tilknyttet personale, eller, etter en individuell vurdering, fra hjemmetjenestene. Boligene som brukes til pleie- og omsorgsformål er det feltet innenfor pleie og omsorg som har hatt størst vekst i de siste årene. Ved utgangen av 2000 ble det registrert 46 400 boliger til pleie- og omsorgsformål. Mesteparten av økningen de siste årene skyldes at antall omsorgsboliger har økt. Det er blitt 7 700 flere slike boliger siden de første gang ble registrert i pleie- og omsorgsstatistikken i 1997.

På landsbasis har man dermed allerede nå oppnådd den ønskede dekningsgraden på 25 prosent av alle innbyggere over 80 år, men det er fortsatt forskjeller kommunene imellom. Hvis vi grupperer kommunene etter befolkningstall, ser vi at dekningsgraden av institusjonsplasser og omsorgsboliger i forhold til personer over 80 år er høyest i de minste kommunene. Den laveste dekningsgraden finner vi begge år i de største kommunene. Det er likevel ikke slik at de største kommunene ikke bygger nye omsorgsboliger eller institusjoner. Til sammen er det bygd 1 200 nye heldøgns plasser i de 10 kommunene som har flere enn 50 000 innbyggere. I de 93 kommunene som har færre enn 5 000 innbyggere, er det bygd 380 nye plasser siden 1998. Samtidig har befolkningen over 80 år økt med 8 500 og 30 prosent av disse bor i de 10 største kommunene.

Utbyggingen av omsorgsboliger og sykehjem har ikke stoppet opp, og begge kategorier kan ventes å øke i antall i årene framover som et resultat av de siste års tilskuddsordninger. Utbyggingen av institusjonsplasser ser ut til å gå noe langsommere enn byggingen av omsorgsboliger, noe som kan skyldes at det i institusjonene bare bygges enkeltrom — i motsetning til tidligere da dobbeltrom var mer vanlig.

Enerom i institusjon — et knapt gode?

En av flere myter innen eldreomsorgen ser ut til å være at muligheten til å få et enerom på institusjon er et knapt gode. Ennå har ikke alle enerom, men av alle de 37 700 rommene i institusjoner, er nesten 86 prosent, eller 32 400, enerom. De resterende rommene fordeler seg med 5 200 dobbeltrom og om lag 80 rom med tre eller flere senger. Hvis en ser på den delen av planperioden som er passert, har det blitt nesten 1 500 nye enerom. De nye institusjonene som er opprettet eller er under bygging, har bare enerom — og det bygges stadig nye institusjoner. En situasjon som statistikken ikke har mulighet til å ta høyde for, er at rom som er beregnet for én brukes av to på grunn av et midlertidig overbelegg ved institusjonen.

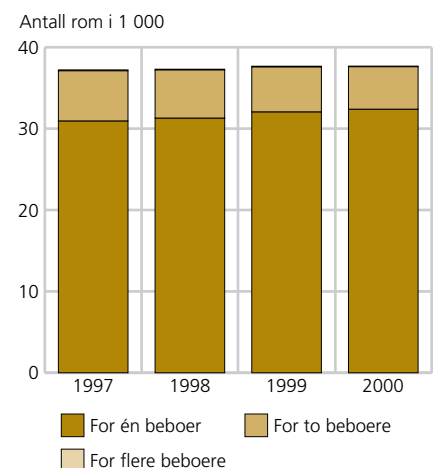
Hvis vi også her deler kommunene inn etter størrelse, ser vi at andelen enerom er høyere enn landsgjennomsnittet i nesten alle kommunegrupper, særlig de minste kommunene ser ut til å ligge godt an. I de største kommunene er andelen enerom lavest. Hvis vi ser på andelen enerom innenfor de ulike kommunegruppene, ser vi imidlertid at variasjonen i dekningsgrad for enerom er større i mindre kommuner enn i store kommuner. For kommuner med mindre enn 5000 innbyggere varierte dekningsgraden mellom 20 og

Tabell 3. Plasser med heldøgns pleie og omsorg¹ pr. 100 innb. 80 år og over, etter kommunistørrelse. 1998 og 2000²

	1998	2000
Hele landet	22,3	25,0
0 - 1 999	26,1	30,4
2 000 - 4 999	23,4	27,1
5 000 - 9 999	22,8	25,8
10 000 - 19 999	22,6	25,5
20 000 - 29 999	20,7	26,3
30 000 - 49 999	20,6	22,7
> 50 000	22,0	23,1
Oslo	22,1	23,5
Bergen	20,3	20,8
Trondheim	21,3	24,8

¹ Omfatter sykehjemsplasser og plasser i omsorgsboliger. ² Foreløpige tall for 2000.

Figur 2. Rom¹ i institusjoner for eldre og funksjonshemmede. 1997-2000²

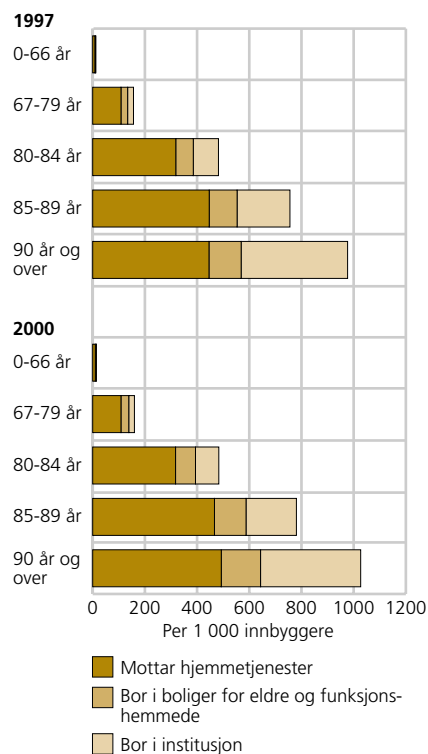

¹ Rom i institusjoner som var i drift pr. 31.12.

² Foreløpige tall for 2000.

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk.

Figur 3. Mottakere av pleie- og omsorgstjenester, etter alder og mottatt tjeneste pr. 1 000 innbyggere. 1997 og 2000¹

¹ Foreløpige tall for 2000.
Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk.

Tabell 4. Andel av rom i institusjoner som er enerom, etter kommune-størrelse. Prosent. 1998 og 2000¹

	1998	2000
Hele landet	83,8	85,9
0 - 1 999	87,3	90,4
2 000 - 4 999	84,4	86,0
5 000 - 9 999	83,0	85,1
10 000 - 19 999	83,8	86,7
20 000 - 29 999	88,6	90,7
30 000 - 49 999	85,2	87,2
> 50 000	81,7	83,3
Oslo	81,6	83,5
Bergen	74,8	77,9
Trondheim	75,2	76,9

¹ Foreløpige tall for 2000.

Litteratur

St.meld. nr. 50 (1996-97): Handlingsplanen for eldreomsorgen.

100 prosent, mens den blant de 10 største varierte mellom 73 og 95 prosent. Sett under ett var andelen enerom 80 prosent eller høyere i 326 kommuner. 92 av disse kommunene hadde bare enerom i sine institusjoner. 10 kommuner hadde institusjoner der bare halvparten av rommene var enerom.

En større andel bruker pleie- og omsorgstjenestene

En måte å sammenligne tilbudet av tjenester i ulike år på, er å sammenligne bruksratene innenfor ulike tjenester og aldersgrupper. En sammenligning av årene 1997 og 2000 kan også gi et bilde av utviklingen. Når en ser på hjemmetjenestene, har den generelle bruksraten steget i befolkningen, og den har steget for de aller eldste aldersgruppene, men har gått svakt ned for personer mellom 67 og 84 år. Bruksratene for boliger har økt for alle aldersgrupper. Dette gjelder både boliger med tilrettelagte tjenester og fast tilsatt personale og boliger uten slik tilrettelegging. Dette stemmer godt overens med det generelle bildet. Tallet på boliger har steget kraftig de siste fire årene. Ser vi derimot på institusjoner, har bruksratene gått ned for de fleste aldersgrupper, unntatt for personer under 67 år. Nedgangen i bruksrater i institusjonene skyldes i hovedsak nedbyggingen av institusjonsplassene de siste årene. Nedbyggingen må betraktes som midlertidig — de siste årene er en god del institusjoner blitt bygd om slik at det som før var rom for to eller flere personer, nå er omgjort til enerom. Flere nye institusjoner ble åpnet i 2000 og flere vil komme til i 2001.

Tilbudet av pleie- og omsorgstjenester har ikke vært, og er fortsatt i dag, ikke likt i alle kommuner. Alle kommuner har de mest sentrale tjenestene pålagt gjennom lov, men hvor mange som får et tilbud og omfanget av tilbudet varierer. Hvis en ser utviklingen innenfor pleie- og omsorgstjenester på slutten av 1990-tallet under ett, kan den vanskelig ses som annet enn positiv. Tilbudet av tjenester er utvidet, og på mange områder nok også forbedret i og med nybygging og ombygging av en rekke boliger og institusjoner. Flere av målene i Handlingsplanen er langt på vei oppnådd. Det er blant annet bygd flere omsorgsboliger enn målsetningen. Om lag 9 800 av de planlagte 12 000 årsverkene er kommet til siden utgangen av 1997. Hjemmetjenestene har oppnådd 85 prosent av den planlagte økningen på 6 000 årsverk. Målet om ombygging og utbygging av enerom i sykehjem er derimot ennå ikke nådd. Foreløpig er en fjerdedel av de planlagte 6 000 rommene kommet til. Det kan se ut som utbyggingen og ombyggingen av institusjoner er den tyngste oppgaven for kommunene. Til tross for at Handlingsplanen for eldreomsorgen raskt nærmer seg slutten, vil vi nok også i kommende år se en utvikling av både institusjons- og boligtilbud.

Større åpenhet om psykiske lidelser

Utbrenthet, depresjoner, spiseforstyrrelser, aldersdemens, angst og fobier — psykiske lidelser kommer i mange former og symptomene kan være diffuse. Graden av plager varierer fra psykoser, som gjør det vanskelig å leve et liv utenfor en psykiatrisk institusjon, til uro eller depresjoner som tidvis gjør livet tungt å leve. Nedsatt mental helse vil, som nedsatt somatisk helse, påvirke vår hverdag og våre aktiviteter. Fokuset i denne artikkelen ligger på de lettere psykiske plagene, som har blitt rapportert inn til SSB via helseundersøkelsene. Datamaterialet forteller oss at dette er noe som berører veldig mange mennesker og at åpenheten omkring denne typen lidelser har økt de siste tiårene.*

Lettere psykiske lidelser er så utbredt at de kan regnes som en av de store folkesykdommene. Tynge psykiske lidelser som psykoser; en tilstand hvor man opplever realitetsbrist, vrangforestillinger eller hallusinasjoner, rammer langt færre. Det antas at om lag 30 prosent av befolkningen i løpet av livet har en psykisk lidelse av typen depresjon, angst, fobi eller somatoforme lidelser¹, ca. 40 prosent kvinner og 20 prosent menn (NOU 1999:13). Anslag tyder på at omtrent 150 000 personer årlig blir rammet av en depresjon, mens ca. 15 prosent til enhver tid lider av depressive symptomer (Kringlen 1999). Over halvparten av depresjonene blir utløst av kjærlighets-sorg, separasjon, skilsmisse, dødsfall, arbeidsledighet eller flytting til nytt sted. Mer alvorlige lidelser, som schizofreni, rammer i løpet av livet rundt 1 prosent av befolkningen, det samme gjør manisk depressiv lidelse (NOU 1999:13).

Det er svært vanskelig å tallfeste hvor mange som har psykiske lidelser, fordi antallet vil avhenge av hvilke kriterier som legges til grunn. Ulike metoder og ulike tidsrammer vil gi ulike resultater. Videre kan det være vanskelig å trekke en skillelinje mellom f.eks. en "naturlig" sorgreaksjon og en klinisk depresjon. Med andre ord er grensen mellom psykisk sykdom og mental helse ofte flytende (Nielsen 1996). I forskermiljøene har det lenge vært et diskusjonstema når en person går over til å bli et psykiatrisk "tilfelle". Så hvor mange personer får behandling for sine psykiske plager? I 2000 ble det foretatt nesten 35 000 utskrivninger² av døgnpasienter fra psykiatriske institusjoner og avdelinger i Norge, og det ble utført over 696 000 polikliniske konsultasjoner (Statistisk sentralbyrå 2001). Mens antallet døgnplasser har gått jevnt nedover de siste ti årene, har antallet utskrivninger økt i samme perioden. Også antallet polikliniske behandlinger har økt i dette tidsrommet. I fireårsperioden 1996 til 2000 var økningen på 21 prosent (en endring i definisjonen av polikliniske konsultasjoner gjør det vanskelig å sammenligne med tidligere tall).

Det er sjelden vi dør av psykiske lidelser, men denne typen lidelser kan medføre spisevegring og alkohol- og narkotikaforgiftning som igjen kan medføre dødsfall. Ulike psykiske lidelser kan også føre til selvmord. Psykiske lidelser er et satsningsområde politisk og har vært det de siste årene. Dette fordi få tilstander gir så påtrengende behov for hjelp som psykiske

Elin Skretting Lunde

**Artikkelen er i hovedsak basert på et materiale som er publisert tidligere i "Helse i Norge" (2001)*

Elin Skretting Lunde er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk (elin.skretting.lunde@ssb.no).

lidelser, både for enkeltpersonen og for familien (Sosial- og helsedepartementet 1997). Opptrappingsplanen for psykisk helse startet i 1999 og varer til 2006, denne innebærer både økte investeringer og øking i driftsutgiftene. Det skal til sammen brukes 24 milliarder kroner ekstra til psykisk helsevern i planperioden (Sosial og helsedepartementet 1998). Nedsatt mental helse er en av hovedårsakene til sykkelighet og uførhet. Etter skjelett- og muskelsykdommer er psykiske lidelser viktigste årsak til langtidssykemeldinger (NOU 1999:13).

Hvordan måle psykisk helse

Det eksisterer flere mulige måter å "måle" psykisk helse på. En metode for å måle utbredelsen av lettere psykiske plager i befolkningen, er spørsmålsbatteriet "Hopkins liste" (Hopkins Symptom Check List (HSCL)). Denne består av en rekke spørsmål om symptomer på følelsesmessige problemer, og man skal for hvert av symptomene svare på om man ikke har vært plaget, har vært litt plaget, ganske eller svært plaget av disse ulike symptomene i løpet av de siste 14 dager. Når problemene og plagene blir langvarige, når antallet plager blir mange og når de ulike symptomene plager en i stor grad, kan dette være eller være i ferd med å utvikle seg til et problem, både for personen det gjelder og for familien og venner.

Ifølge helseundersøkelsen³ 1998 har 77 prosent av den voksne befolkningen (16-79 år) opplevd å være litt, ganske mye eller veldig mye plaget av flere enn ett av symptomene på denne listen i 14-dagersperioden forut for intervjuet. Dette indikerer at folk flest har ulike lettere plager, ikke bare av somatisk, men også av psykisk art. Men dette betyr ikke at de fleste i Norge har nedsatt mental helse. Ifølge våre data er det drøyt en av ti (14 prosent) som oppgir mange (13 eller flere) symptomer på nedsatt psykisk helse.

Vi har her valgt å bruke en vid definisjon på psykisk helse; ved å vise til antall symptomer oppgitt i et spørreskjema. Det er naturligvis forskjell mellom psykisk sykdom og symptomer på psykisk sykdom, men mange symptomer kan være tegn på nedsatt mental helse i tiden like før intervjuet.

Nå kan spørsmålene i "Hopkins liste" brukes på ulike måter, bildet endrer seg når vi forandrer fremgangsmåten. Hvis vi ser bort fra kategorien "litt plaget", hvor mange havner, er det i 1998 34 prosent som har minst ett

symptom, mens 11 prosent oppgir fire eller flere og bare 2 prosent oppgir 13 eller flere symptomer. Det kommer ikke som en overraskelse at de fleste krysser av på "litt plaget"-kategorien. Både fordi mange er småplaget med ulike symptomer, men også fordi det vil være noen som kvier seg for å oppgi hvor plaget de føler seg, og som dermed krysser litt plaget fordi det ikke høres så "farlig" ut. Vi kan derfor forvente enn viss underrapportering av styrken på plagene. Men når noen har oppgitt 13 eller flere "litt plaget", "ganske mye plaget" eller "veldig mye plaget",

Befolkningens psykiske helse blir i helseundersøkelsene kartlagt via en samling spørsmål kalt "Hopkins liste". Den omfatter 25 spørsmål om ulike symptomer på psykiske plager. 10 av spørsmålene er utformet for å fange opp angst via spørsmål om for eksempel nervøsitet, opplevelse av plutselig frykt uten grunn og anfall av panikk og angst. Mens de 15 neste spørsmålene er utformet for å fange opp depresjon, ved å stille spørsmål om man lider av en generell mangel på energi, en følelse av ensomhet, håpløshet eller at alt oppleves som et slit. Siden psykiske plager også kan gi kroppslig utslag i form av blant annet hodepine, skjelving og hjertebank, er disse symptomene innarbeidet i spørsmålslisten.

Alle spørsmålene var i 1995 og 1998 plassert på et spørreskjema som den enkelte skulle fylle ut alene etter at hovedintervjuet var avsluttet. I 1985 var spørsmålene en del av hovedintervjuet. Man skulle svare på om de ulike symptomene som var nevnt på listen hadde medført plager eller besvær i løpet av de siste 14 dagene. Det ble gitt fire ulike svaralternativer: "ikke plaget", "litt plaget", "ganske mye plaget" og "veldig mye plaget". Alle som har svart at de har vært plaget litt, mye eller veldig mye, er i denne artikkelen gruppert sammen i en kategori.

tyder det på at hverdagen oppleves som tung. Det er derfor rimelig å trekke den slutningen, at disse har redusert psykisk helse på intervju tidspunktet. Å være veldig mye plaget av ett symptom kan naturligvis være verre enn å være litt plaget av mange, men det er de som oppgir mange symptomer som det blir fokusert på her. Heretter vil 13 eller flere symptomer⁴ være synonymt med *mange symptomer* i teksten.

Noe ulik praksis i de tre siste undersøkelsene gjør det vanskelig å sammenligne resultatene. Det har derfor vært nødvendig med visse justeringer av datamaterialet. I 1985-undersøkelsen ble det stilt 23 spørsmål fra "Hopkins liste", disse spørsmålene ble også stilt i 1995- og 1998-undersøkelsen. I tillegg er det kommet til to nye spørsmål i de to siste undersøkelsene: "tanker om å ta sitt eget liv" og "tap av seksuell lyst og interesse". Alle i utvalget fra 16 år og opp til 79 år mottok skjema, med spørsmålsrekken på 25 spørsmål i 1995-undersøkelsen, mens de eldste eldre (80 år og over) bare svarte på 12 av spørsmålene. På grunn av disse ulikhetene er alder avgrenset opp til 79 år og alle undersøkelsene analyseres med 23 variabler, slik som i 1985-utgaven. På denne måten blir det på tross av svakhetene mulig å sammenligne resultatene fra de tre årene. Den største svakheten ved sammenligningen er ulike metoder for innsamling av data i 1985 og ved senere undersøkelser, noe vi kommer tilbake til senere. For opplysninger om frafall henvises det til kapittel 4 (s. 52) i *Helse i Norge*, (Statistisk sentralbyrå 2001).

Ulike symptomer

De forskjellige symptomene representerer i ulik grad en plage for dem som har besvart "Hopkins liste". Hvis vi ser på de personene som har svart "ganske mye plaget" eller "svært mye plaget", oppdager vi at svært få i den voksne befolkningen har plager som "anfall av angst og panikk", "følelsen av å være lur i en felle" eller "frykt uten grunn", mens atskillig flere plages av "mangel på energi", søvnproblemer, hodepine og bekymringer.

Det var dobbelt så mange kvinner som menn (ikke vist i tabellen) som opplyste av de var plaget av symptomer av typen: lett for å klandre seg selv, lett for å gråte, hodepine og mye bekymret eller urolig. Mens det er omtrent like mange menn som kvinner som er plaget av tungsinn, ensomhet, rastløshet og følelsen av å være anspent eller oppjaget.

Nedsatt psykisk helse kan gi kroppslige smerter eller plager. Av de somatiske plagene er det flest som opplever søvnproblemer og hodepine, mens langt færre opplever hjertebank eller skjelvinger. Et problem med de somatiske plagene er at vi ikke med sikkerhet kan vite om de er

Tabell 1. Opplevelse av psykiske plager siste 14 dager. Prosent av voksne i alderen 16-79 år. Veid utvalg. 1998

	Ikke plaget	Litt plaget	Ganske mye plaget	Veldig mye plaget	N
Hodepine	50,3	38,7	8,0	3,1	6 637
Skjelving	89,0	9,1	1,2	0,6	6 623
Matthet eller svimmelhet	68,4	26,6	4,0	1,0	6 625
Nervøsitet, indre uro	65,2	27,7	5,4	1,7	6 640
Plutselig frykt uten grunn	88,7	8,9	1,6	0,8	6 637
Stadig redd eller engstelig	86,3	10,9	2,0	0,8	6 633
Hjertebank	81,4	15,5	2,4	0,7	6 638
Vært anspent, oppjaget	56,2	36,7	5,7	1,4	6 624
Anfall av angst, panikk	91,2	7,0	1,0	0,7	6 639
Rastløs, vansker med å sitte i ro	75,5	20,6	2,9	1,0	6 636
Mangel på energi, alt går langsomt	52,0	37,3	7,9	2,8	6 638
Lett for å klandre seg selv	61,8	29,8	6,2	2,1	6 610
Lett for å gråte	75,0	19,6	3,8	1,6	6 641
Dårlig matlyst	84,7	12,2	2,4	0,7	6 645
Søvnproblemer	62,3	27,8	6,8	3,1	6 656
Håpløshet med tanke på fremtiden	71,7	21,3	4,3	2,7	6 636
Nedtrykt, tungsindig	73,1	21,8	3,8	1,3	6 614
Følelse av ensomhet	74,4	19,7	4,0	1,9	6 640
Følelsen av å være lur i en felle	90,6	7,2	1,3	0,9	6 611
Mye bekymret eller urolig	64,9	28,3	5,0	1,9	6 639
Uten interesse for noe	84,6	12,6	2,0	0,9	6 630
Følelse av at alt er et slit	63,6	28,9	5,0	2,5	6 641
Følelse av å være unyttig	82,5	12,9	2,7	1,8	6 640

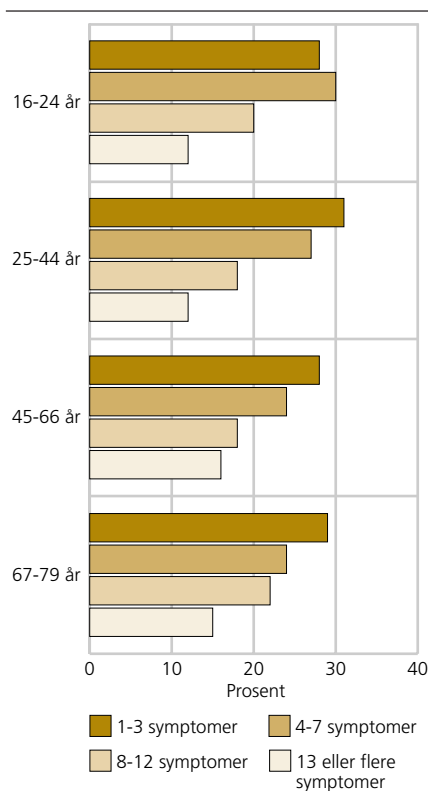
Kilde: Helseundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

psykisk betinget, de kan være forårsaket av fysisk sykdom. Spesielt er grensene uklare for hodepine (Barstad 1997). I det videre vil symptomene presenteres sammenlagt og ikke hver for seg. Således blir det lettere å danne seg et bilde av omfanget av plager i den voksne befolkningen.

Flere rapporterer om psykiske symptomer

Hvordan har utviklingen vært ifølge helseundersøkelsene de siste årene? Andelen som har rapportert om mange symptomer (13 eller flere) har økt siden midten av 1980-tallet. I 1985 var det 2 prosent som hadde mange symptomer, i 1995 var det 7 prosent og i 1998 hele 14 prosent. Dette mønsteret holder seg stabilt også når vi ser på dem som er *mye* eller *veldig mye* plaget av fire eller flere symptomer, det var 3 prosent i 1985, mens i 1998 var det 11 prosent som oppga det samme. Er økningen vi ser i andelen personer som rapporterer psykiske symptomer reell? Problemet med å sammenligne mellom 1985 og senere årganger baserer seg på endringen fra spørsmålene stilt under intervjuet og spørsmålene plassert på et papirskjema som leveres anonymt. Et personlig intervju om noe så sensitivt som psykiske problemer medfører en kraftig underrapportering av antallet symptomer (se bl.a. Moum 1998). Det er også påvist en viss intervjuereffekt, da unge mannlige intervjuere får innrapportert færre symptomer enn andre (Moum 1998). Økningen fra 1985 til 1995 kan derfor sannsynligvis tilskrives metodeendringer, men endringen fra 1995 til 1998 er mer interessant. Det er selvfølgelig mulige feilkilder her også, som problemet med lav svarprosent på spørreskjemaet.

Figur 1. Andelen personer mellom 16 og 79 år som har ett eller flere symptomer på psykiske helseplager, etter alder. 1998. Prosent

Kilde: Helseundersøkelsene.

En "Kjell Magne-effekt"?

Mange hevder at dårlig psykisk helse er et økende problem i vårt moderne samfunn. Men Barstad (1993) finner en svak nedgang i andelen med psykiske lidelser i sin gjennomgang av levekårsundersøkelsene fra 1980 til 1991⁵. Videre har antallet selvmord gått ned de senere årene. Likevel finner vi en økning i selvrapporteringen av psykiske symptomer i helseundersøkelsene. En mulig forklaring er større åpenhet omkring psykiske lidelser. Det er ikke sannsynlig at det reelle antallet med psykiske lidelser har økt så mye i løpet av et så kort tidsrom, men kanskje har disse lidelsene blitt mer synlige. Vi kan se tendensen til økt åpenhet omkring psykiske problemer de senere årene, spesielt i media. Det faktum at kjente personer har stått frem og manet til åpenhet har også betydning. Rett før Helseundersøkelsen 1998 ble gjennomført, sto for eksempel daværende statsminister Bondevik frem og fortalte om sine psykiske problemer. Dette kan ha påvirket intervjuobjektene til å stå frem med slike lidelser. Professor i psykiatri Johan Cullberg mener at Bondeviks åpenhet om sin "depressive reaksjon" er viktig: "Det har stor mentalhygienisk betydning at den norske statsministeren våget å gå åpent ut om sine plager. Han viste at mennesker har rett til å være deprimerte, og at dette er en sykdom på linje med influensa" (Cullberg 2000). En annen forklaringsfaktor for denne økningen av lettere psykiske lidelser kan muligens være at Norge på den tiden opplevde en økonomisk nedgang, med kraftig uro på aksjemarkedet, lave oljepriser, lav kronekurs og økning av lånerenta.

At Bondeviks åpenhet omkring sin psykiske reaksjon har hatt betydning for folk flest, bekreftes av VG. Ifølge VG (2000) er det å ta en "Kjell Magne" den nye betegnelsen på sykemeldinger på grunn av stress i arbeidslivet. Forsker Asbjørn Grimsmo ved Arbeidsforskningsinstituttet forteller at dette har blitt en fellesbetegnelse på det å være psykisk nedkjørt. Han mener at det norske folk har mye å takke Bondevik for, fordi det nå er lov å diskutere psykiske

belastninger på jobben og erkjennelsen om at disse belastningene kan gå på helsa løs.

Økt åpenhet kan gjøre det lettere, både å innrømme at man har et problem, og å oppsøke legehjelp. Det er sannsynlig at medias økte fokusering på området kan gi en normalisering av denne typen lidelser – det er ikke lenger en skam å lide av angst eller depresjon, men personer med tunge psykiske lidelser opplever ennå ulike former for diskriminering. TV-aksjonen i 1992 var med på å sette psykisk helse på dagsordenen ved å samle inn penger til dette formål. Andelen med en åpnere holdning til psykiske lidelser hadde, ifølge en undersøkelse, økt signifikant etter denne aksjonen (Fønnebø og Søgaard 1996).

Tall fra Rikstrygdeverket bekrefter at stadig flere blir sykemeldt som følge av en psykisk lidelse. I 1994 ble det registrert 24 000 sykemeldinger med en psykisk lidelse som diagnose, mens dette økte til 62 000 sykemeldinger i 1999. Det er en økning på 150 prosent over en femårsperiode. Tallgrunnlaget baserer seg kun på sykemeldinger utover arbeidsgiverperioden på 16 dager (Rikstrygdeverket 2000). Det er vanskelig å si med sikkerhet hva denne økningen skyldes, men rådgiver Ole A. Opdalshei i Rikstrygdeverket opplyser til Aftenposten at økningen sannsynligvis skyldes økt press, både i arbeidslivet og privat. Videre mener han at større åpenhet omkring mentale helseproblemer medvirker til denne veksten (Aftenposten 17.4.2000). En annen forklaring på økt antall sykemeldinger med psykiske lidelser som diagnose, finner vi i selve arbeidsmarkedet. På grunn av lav arbeidsledighet er det flere og flere som entrer arbeidslivet, også de som kanskje ikke marker det høye tempoet. En større andel sårbare individer vil gi en økning i antall sykemeldte med denne typen diagnoser. Det er snakk om en seleksjon, de som kommer sist inn på arbeidsmarkedet vil gjerne være de minst ressurssterke.

Kvinner rammes oftere enn menn

Forskning viser at kvinner oftere er plaget av lettere former for angst og depresjon enn menn. Mer alvorlige psykiske lidelser er jevnt fordelt mellom kjønnene. En teori går ut på at den moderne kvinnens stressende hverdag og manglende evne til å si nei må påta seg mye av skylden for de psykiske plagene (Malt 1999). I helseundersøkelsen i 1998 er det 17 prosent kvinner mot 11 prosent menn som oppgir mange symptomer på psykiske plager. Dette stemmer bra overens med forskning på området.

Flere eldre med psykiske plager

Drøyt en av ti i alderen 16-79 år oppgir mange symptomer på psykiske helseplager. Andelen som har minst ett symptom er forholdsvis lik i alle aldersgruppene. Ni av ti 16-24-åring oppgir en eller flere plager, det samme gjør eldre i alderen 67-79 år. Dette er et meget høyt tall, men det betyr ikke at alle disse har psykiske problemer, det er langt færre som sliter med hyppige symptomer på nedsatt psykisk helse. 12 prosent av

Tabell 2. Andel personer med 13 eller flere symptomer på nedsatt psykisk helse, etter alder og sosioøkonomisk status. 1995. Prosent

	Alle	16-24 år	25-44 år	45-66 år	67-79 år
Ufaglærte arbeidere	5	6	4	4	:
Faglærte arbeidere	4	5	3	5	:
Funksjonærer, lavere nivå	6	4	6	6	:
Funksjonærer, mellomnivå	5	5	4	6	:
Funksjonærer, høyere nivå	2	:	2	2	:
Fiskere, gård-/skogbrukere	5	:	8	4	:
Øvrige selvstendige frie yrker	5	:	3	8	:
Skoleelever/studenter	4	3	6	:	:
Pensjonister/trygdede	10	21	18	16	5
Hjemmearbeidende	10	:	11	10	.
Uklassifiserte	6	3	5	7	:

Kilde: Helseundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå

de unge (16-24 år) har mange symptomer, mens blant de middelaldrende (45-66 år) og eldre (66-79 år) er det henholdsvis 16 og 15 prosent som oppgir det samme. De unge plages oftere av hodepine, rastløshet og følelsen av at alt er et slit, mens de eldre lider av søvnproblemer, mangel på energi og har lett for å klandre seg selv.

Utdanning og sosioøkonomisk status innvirker på rapporteringen av psykiske lidelser

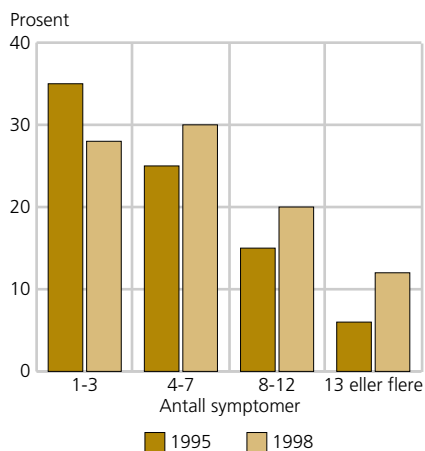
Utdanningsnivået slår ut i forhold til dem som oppgir mange symptomer, her finner vi en større andel med lav utdanning (19 prosent) enn med høy utdanning⁶ (8 prosent). Nå er det slik at mange middelaldrende og eldre har lavere utdanning enn yngre generasjoner, men mønsteret holder seg stabilt også når vi kontrollerer for alder. Blant middelaldrende 45-66 år er det 23 prosent med grunnskoleutdanning mot 5 prosent med høyere utdanning (type II) som oppga mange symptomer. Andelen med ingen symptomer er mer jevn, men øker noe med utdanningsnivået. Vi kan ikke ved hjelp av helseundersøkelsen si noe om de psykiske plagene har vanskeliggjort å gjennomføre en høyere utdanning eller om slike plager generelt rammer flere lavt utdannede. Dalgard (1996) bekrefter med sin analyse av Oslo/Lofoten-undersøkelsen at hyppigheten av psykiske lidelser øker med avtakende utdanningsnivå. Han finner det vanskelig å si noe om årsakssammenhengen i den forbindelse. Dalgard mener at det mest sannsynlig dreier seg om et samspill mellom personlighetsfaktorer og stressfaktorer.

Lavt utdanningsnivå henger sammen med lav sosioøkonomisk status. Forskning har vist at flere arbeidsledige enn yrkesaktive har psykiske problemer. En undersøkelse blant langtidsledige i Lillesand, gjennomført av Ytterdahl og Fugelli (2000), viste en overhyppighet av somatoforme⁷ sykdommer, angsttilstander og depresjon blant de ledige. Yrker hvor den yrkesaktive har liten bestemmelsesrett over arbeidssituasjonen og/eller monotone arbeidsoppgaver, eller liten mulighet til å utnytte egne evner og interesser, slår også negativt ut for den psykiske helsen (Dalgard 1996). Data fra helseundersøkelsen i 1995 viser at funksjonærer på høyere nivå kommer best ut (se tabell 2 på side 25). I denne gruppen er det bare 2 prosent som har mange symptomer på nedsatt psykisk helse. Mens pensjonister, trygdede og hjemmearbeidende kommer dårligst ut. Blant de trygdede er det 21 prosent av de unge og 18 prosent av de voksne som er plaget av mange symptomer. Det kan oppleves som tyngre å gå på trygd når man er ung, enn når man er eldre. Som Ytterdahl og Fugelli (2000) påviste i sin studie, er det en del arbeidsledige som sliter på grunn av manglende jobb. Det ser ut til at yrkesaktivitet har en positiv innvirkning på mental helse, og aller mest når man jobber i yrker med stor grad av selvstendighet, noe som også bekreftes av Barstad (1997). Statistikk fra Rikstrygdeverket (1999) viser at hele 50 prosent av de uføretrygdede under 40 år, er trygdet på grunn av en psykisk lidelse eller atferdsforstyrrelser.

Verre for de unge?

I ulike studier fra inn- og utland anslås det at ca. 20 prosent barn og unge lider av ulike psykiske lidelser. Men dette varierer med kjønn, alder og sosiale forhold. Mer alvorlige og behandlingstrengende lidelser rammer ca. 5 prosent av barnebefolkningen. (Sosial- og helsedepartementet 1997). Depresjoner er uvanlig blant små barn, men forekomsten øker med alderen og når en topp blant barn i puberteten (Nasjonalforeningen for folkehelsen 1997).

Figur 2. Andelen unge (16-24 år), etter antall symptomer på psykiske lidelser. 1995 og 1998. Prosent

Kilde: Helseundersøkelsene.

Antall behandlede barn og unge innenfor psykiatrien har økt med 12 prosent fra 1998 til 1999 (SAMDATA psykiatri 2000). Ifølge Statistisk sentralbyrås (2001) tall har antall årsverk innenfor barne- og ungdomspsykiatrien økt med 25 prosent fra 1996 til 2000, mens antallet polikliniske konsultasjoner blant barn og unge har økt med nesten 21 prosent.

Vi har ikke tall for barn når det gjelder psykisk helse i helseundersøkelsene, men vi har tall for de unge i alderen 16 til 24 år. Her kan vi, som i resten av befolkningen, se en økning over tid i rapportert antall symptomer. I 1995 var det snaut to av ti blant de unge som ikke hadde noen symptomer, i 1998 hadde andelen sunket til en av ti. Vi kan også se en endring i andelen unge som sliter med mange symptomer. I 1995 utgjorde den 6 prosent, mens i 1998 hadde andelen økt til 12 prosent.

Vurderingen av egen helse

Når de som blir intervjuet i helseundersøkelsene skal gi en subjektiv vurdering av helsen sin, vil de neppe bare tenke på somatisk (kroppslig) helse, men også trekke inn sin psykiske helse. Det er derfor interessant å se på alle som opplever helsen som enten god eller dårlig og om dette gir utslag i forhold til antallet symptomer på nedsatt mental helse.

Av dem som oppgir at helsen er god, er det 15 prosent som ikke har noen symptomer på psykiske plager. 8 prosent oppgir mange symptomer, av disse er 6 prosent menn og 11 prosent kvinner. Dette gir utslag også i forhold til alder. Blant de eldre som opplyser om god helse, er det bare 4 prosent som oppgir mange symptomer. Dette forandrer seg radikalt når vi ser på dem som opplever helsen som dårlig. Her er det kun 2 prosent som ikke har noen symptomer, mens en drøy tredel oppgir 13 eller flere. Det er også en større andel kvinner (42 prosent) enn menn (32 prosent) som oppgir mange symptomer på psykiske plager. Dette tyder på at det psykiske, i like stor grad som det fysiske, virker inn på hvordan vi oppfatter vår egen helse. Men vi må huske på at symptomer som hodepine kan skyldes en fysisk lidelse og ikke nødvendigvis ha psykiske årsaker.

Flere kvinner enn menn får utrettet mindre enn ønsket

Det er rimelig å anta at psykiske problemer kan påvirke både jobb og fritid. I helseundersøkelsen fra 1998 stilles det også et spørsmål om eventuelle psykiske plager virker inn på gjøremål i hverdagslivet. Spørsmålet er plassert på selvutfyllingsskjemaet og lyder som følger: "I løpet av de siste 4 ukene, har du hatt noen av de følgende problemer i ditt arbeid eller i andre av dine daglige gjøremål på grunn av følelsesmessige problemer (som f.eks. å være deprimert eller engstelig)?" Det er tre kategorier å velge mellom og svaralternativene er "ja" og "nei" på alle tre:

- Du har måttet *redusere tiden* du har brukt på arbeid eller på andre gjøremål
- Du har *utrettet mindre* enn du ønsker
- Du har utført arbeidet eller andre gjøremål *mindre grundig* enn vanlig

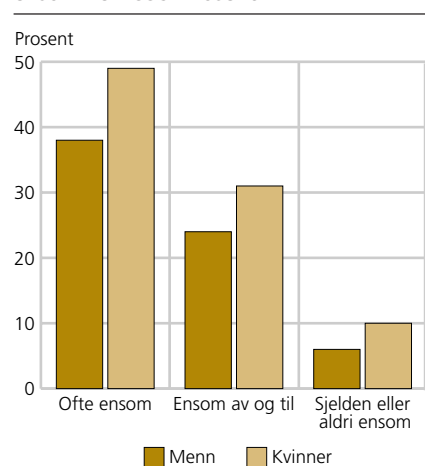
13 prosent av alle i undersøkelsen har svart bekræftende på at de har måttet redusere tiden brukt på arbeid eller fritidsaktiviteter. 22 prosent forteller at de har fått utrettet mindre enn de ønsket, mens 15 prosent har gjennomført eventuelle oppgaver mindre grundig enn vanlig. Det er dermed en del

Tabell 3. Andel personer 16-79 år som har vurdert egen helse som god eller dårlig, etter antall psykiske symptomer. 1998. Prosent

Alle	
God/meget god helse	
Ingen symptomer	15
1-3 symptomer	33
4-7 symptomer	26
8-12 symptomer	17
13 eller flere	8
Verken god eller dårlig	
Ingen symptomer	4
1-3 symptomer	17
4-7 symptomer	24
8-12 symptomer	27
13 eller flere	28
Dårlig/meget dårlig helse	
Ingen symptomer	2
1-3 symptomer	9
4-7 symptomer	20
8-12 symptomer	31
13 eller flere	37
N	2 841

Kilde: Helseundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Andel menn og kvinner som oppgir mange symptomer på psykiske lidelser, etter hvor ofte de føler seg ensomme. 1998. Prosent

Kilde: Helseundersøkelsene.

“Hopkins liste” kan også benyttes til å beregne en fellesverdi basert på alle de 25 spørsmålene, hvor “ikke plaget” gis verdien 1, “litt plaget” verdien 2, “ganske mye plaget” verdien 3 og “veldig mye plaget” verdien 4. Denne fremgangsmåten krever at samtlige spørsmål er besvart, siden man tar gjennomsnittsverdien av tallverdien til alle spørsmålene. Dette var tilfellet for 6 192 personer i 1998-undersøkelsen. Etter utregningen har alle deltakerene en verdi mellom 1 og 4. Personer med verdier over 1,75 anses for å være psykisk plaget. Det er vanlig å dele verdiene inn i tre kategorier, hvor 1-1,54 anses for å være psykisk friske, 1,55-1,74 i farsonen og 1,75-4 er psykisk syke.

mennesker som ikke får gjort alt det de ønsker i hverdagen pga. følelsesmessige problemer.

Hvis vi skal prøve å sammenligne disse resultatene med andel personer som har psykiske plager ifølge spørreskjemaet, så tyder tallene på at det å ha psykiske symptomer ikke nødvendigvis går ut over arbeidskapasiteten. Det er flere kvinner enn menn som opplever problemer i forbindelse med den psykiske helsen. 11 prosent menn mot 16 prosent kvinner har måttet redusere tid brukt på arbeid, mens henholdsvis 19 prosent menn og 25 prosent kvinner har fått utrettet mindre enn ønsket. Det vil si at så mange som en av fire kvinner rammes som følge av ulike former for følelsesmessige problemer, og således får gjennomført mindre enn ønsket i hverdagen.

De ensomme er mer plaget

En analyse av hvor ofte vi treffer venner, viser bare mindre avvik mellom dem som ser vennene ofte og dem som ser dem mer sjelden i forhold til psykiske problemer. Det tyder på at det ikke er hyppigheten på vennetreffene som avgjør om man føler seg ensom eller ikke. Helseundersøkelsen bekrefter at personer som oppgir at de føler seg ensomme, oppgir flere symptomer enn dem som sjelden har denne følelsen. Det er 8 prosent av dem som aldri eller sjelden føler seg ensomme som oppgir mange symptomer, mens dette gjelder nesten halvparten (46 prosent) av dem som ofte opplever ensomhet. Blant dem som ofte er ensomme og har mange symptomer er det flest i aldersgruppen 25-44 år og færrest blant de eldste (67-79 år). Ser vi på dem som sjelden og aldri er ensomme, er forskjellene mellom de ulike aldersgruppene mindre. Dette mønsteret forandrer seg om vi bare fokuserer på dem som oppgir at de er ensomme (uten å trekke inn psykiske symptomer), da er det flest blant de eldste og færrest blant de unge.

Vi vet ikke om folk er ensomme pga. psykiske plager eller om det er ensomheten som påfører plager av psykisk karakter. Barstad (1997) finner i en analyse av data fra Helseundersøkelsen 1995 at det var en klar statistisk sammenheng mellom sosial integrasjon og psykisk helse, spesielt for depresjon. Fortrolige relasjoner, venner, ektefelle og et arbeidsfellesskap ser ut til å virke forebyggende mot denne typen lidelse.

Gjennomsnittsverdier på psykisk sykdom

Som tabellen viser, er det en av ti som kan antas å ha psykiske problemer, mens åtte av ti kan antas å være uten slike problemer (se tekstboksen øverst på siden for forklaring på verdiene i tabellen). Sammenligner vi med dataene som er presentert tidligere i denne artikkelen, er det 14 prosent som har oppgitt mange symptomer på psykiske lidelser (se blant annet under overskriften "Hvordan måle psykisk helse"). Prosentandelen med mange symptomer (13 eller flere) og andelen som er psykisk plaget (med en gjennomsnittsverdi på $\leq 1,75$) stemmer

således noenlunde overens, men bruken av antall symptomer som målemetode gir en litt høyere andel med psykiske problemer.

Nå er det bare 12 prosent i 1998 som oppgir null symptomer, ergo har hele 88 prosent et eller flere symptomer, noe som igjen viser at det ikke er noe

Tabell 4. Andel personer 16-79 år, etter gjennomsnittsverdi på psykisk helse og alder. 1998. Prosent

	Alle	16-24 år	25-44 år	45-66 år	67-79 år	N
Menn og kvinner						
1,00 - 1,54	82	82	84	82	79	5105
1,55 - 1,74	7	8	7	6	10	448
1,75 og over	10	10	9	12	11	639

Kilde: Helseundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

en-til-en-forhold mellom symptomer og sykdom. Det er fullt mulig å være plaget av en del ulike symptomer uten at du har en psykisk lidelse, fordi enkelte symptomer på depresjon og angst ikke er det samme som å lide av depresjon eller angst. Nå er det selvfølgelig en del av dem som har deltatt i helseundersøkelsen som har en mer alvorlig psykisk lidelse. Det var i 1985 og 1995 7 prosent som oppga en psykisk diagnose da de ble stilt spørsmålet om hvilke langvarige sykdommer de hadde, mens i 1998 var det 5 prosent som oppga dette. Her er det oppgitt lidelser som manisk depressiv og schizofreni, i tillegg til depresjoner og angstdiagnoser. At andelen som selv rapporterer om psykiske lidelser er såpass lav, gir oss en indikasjon på at dette er et følsomt tema, og viser at flere blir plukket opp ved bruk av et indirekte mål på psykisk helse, slik som "Hopkins liste".

Blant dem som lider av nedsatt psykisk helse er det kun små forskjeller mellom de ulike aldersgruppene. Forskjellen mellom kjønnene er større, det er flere kvinner enn menn som lider av nedsatt psykisk helse, 13 prosent kvinner mot 8 prosent menn. Det er også flere med lav enn med høy utdanning som har psykiske problemer, 14 prosent blant dem med grunnskoleutdanning mot 4 prosent med høyere utdanning (nivå II).

Oppsummering

Lettere psykiske plager er en av de store folkesykdommene. Nesten åtte av ti nordmenn har vært plaget av flere enn ett symptom på nedsatt psykisk helse i løpet av en 14-dagersperiode. Det er langt færre som har hatt større plager, drøyt en av ti rapporterer om mange symptomer.

Vi kan se en økning over tid av lettere psykiske plager i befolkningen, men det er vanskelig å si om det er en reell økning eller bare en synliggjøring av problemet via økt åpenhet om psykisk helse. Det har i de senere årene vært en større åpenhet omkring denne typen lidelser. Vi kan således snakke om en normalisering av det å ha nedsatt psykisk helse. Også angst, og da spesielt fobier, er vanlig i befolkningen.

Som vist i løpet av artikkelen, er det ulike grupper som er spesielt utsatt for redusert psykisk helse. Det er for eksempel langt flere kvinner enn menn som er plaget. Vi finner også en noe høyere andel med psykiske plager blant dem med lav utdanning og lav sosioøkonomisk status.

1. Somatoforme lidelser er langvarige og forskjellige fysiske symptomer som ikke kan forklares av kroppslig (somatisk) sykdom.

2. En person kan skrives ut fra en psykiatrisk institusjon flere ganger i løpet av et år, slik at tallet viser antallet utskrevne pasienter og ikke antallet personer.

3. Denne undersøkelsen er en sammensmelting av SSBs gamle helseundersøkelser og levekårsundersøkelser, og har fått navnet Temaroterende levekårsundersøkelse med fokus på helse. I denne artikkelen benyttes det gamle navnet Helseundersøkelsen for å vise at undersøkelsen er sammenlignbar med de tidligere undersøkelsene.

4. Vi har her valgt oss 13 som grensen for "mange symptomer", etter å ha vurdert fordelingen av

enkeltsymptomene, som viser en klar innsnevring med økende antall.

5. I levekårsundersøkelsen har man ikke benyttet "Hopkins liste", men et annet måleinstrument i forhold til psykiske problemer. Her er referanseperioden siste 6 måneder og ikke siste 14 dager som i helseundersøkelsene, videre er svaralternativene ofte, av og til og aldri. Og antallet spørsmål er ikke 25, men 3. Barstad har i sine analyser tatt utgangspunkt i to av disse spørsmålene, et om angst og et om depresjon.

6. Høyere utdanning nivå II, som tilsvarer universitet og høyskole 4 år eller mer.

7. Somatoforme lidelser er langvarige og forskjellige fysiske symptomer som ikke kan forklares av kroppslig (somatisk) sykdom.

Litteratur

Aftenposten (17 april 2000): "Psykefraværet er fordoblet på fem år".

Barstad, Anders (1993): "Flere psykiske lidelser?" Basert på et paper skrevet til den 17. nordiske sosiologikongressen Gävle 13.-15. august 1993.

Barstad, Anders (1997): "Psykisk helse - fortrolighet forebygger?" *Samfunnsspeilet* 1997, 2, Statistisk sentralbyrå.

Cullberg, Johan (2000): "Mennesker har rett til å være deprimerte", Intervjuet i *Helsenytt for alle*, Nasjonalforeningen for folkehelsen, nr. 1, 2000.

Dalgard, Odd Steffen (1996): "Psykisk helse relatert til sosialt miljø" i *Folkehelse i forandring*, Hurlen og Nordhagen (red.), Universitetsforlaget.

Fønnebo og Søgaard (1996): "Effekter av TV-aksjonen for psykisk helse 1992", *Tidsskrift for den Norske Lægeforening* 1996; 116: 2467-72.

Malt, Eva Albertsen (1999): "Kvinner og psykiske problemer", Intervjuet i *Helsenytt for alle*, som utgis av Nasjonalforeningen for folkehelsen, nr. 4, 1999.

Moum, Torbjørn (1998): "Mode of administration and interviewer effects in self-reported symptoms of anxiety and depression", *Social Indicators Research*.

NOU (1999:13): *Kvinnens helse i Norge*, Sosial- og helsedepartementet.

Nasjonalforeningen for folkehelsen (1997): "Psykosser", i *Helsenytt for alle*, (<http://helsenytt.no/artikler/psykosser.htm>).

Kringlen, Einar (1999): "Depresjon", Intervjuet i *Helsenytt for alle*, (<http://helsenytt.no/artikler/depresjon.htm>).

Nielsen, Geir Høstmark (1996): "Psykiske lidelser i befolkningen" i *Folkehelse i forandring*, Hurlen og Nordhagen (red.), Universitetsforlaget.

Rikstrygdeverket (2000): *Diagnoser og sykefravær 1994-1999*, Rapport 04/2000.

Rikstrygdeverket (1999): *Trygdestatistisk årbok 1999*.

SAMDATA psykiatri (2000): Tabeller 1999 Sintef Unimed rapport 5/00.

Sosial- og helsedepartementet (1997): *Åpenhet og helhet - om psykiske lidelser og tjenestetilbudene*, St.melding nr. 25.

Sosial- og helsedepartementet (1998): St prp nr 63 Om opptrappingsplan for psykisk helse 1999-2006

Statistisk sentralbyrå (1996): *Ukens statistikk* nr 27.

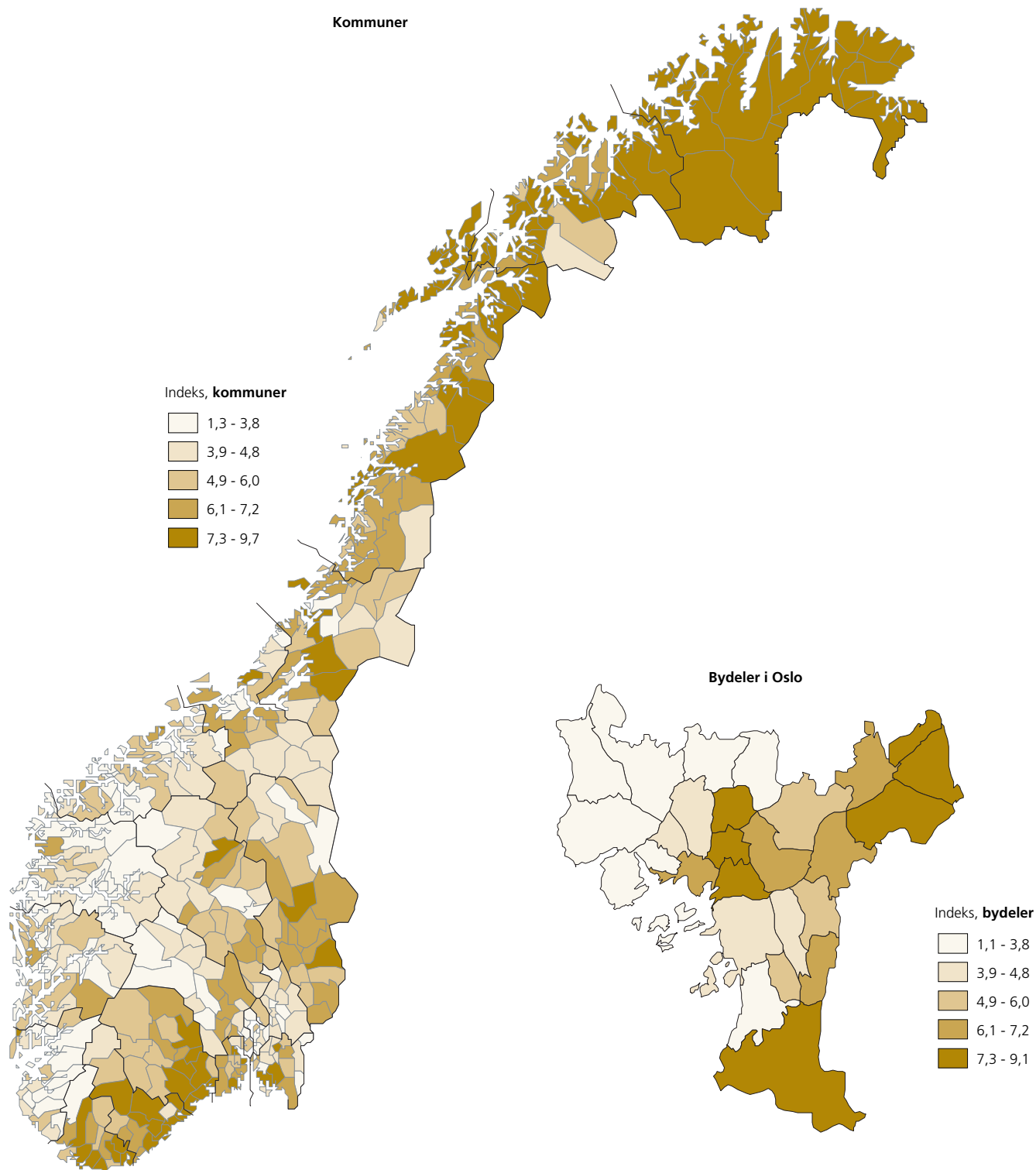
Statistisk sentralbyrå (2001a): *Helse i Norge*, Statistiske analyser nr 41.

Statistisk sentralbyrå (2001b): Spesialisthelsetjenesten, psykiatri. DS melding 19. september. <http://www.ssb.no/emner/03/02/speshelsepsyk>

VG (2000): "Jeg tar en Kjell-Magne - Ny stressbetegnelse i norsk arbeidsliv", Publisert 11.9.2000.

Ytterdahl, Tore og Per Fugelli: "Helse og livskvalitet blant langtidsledige" i *Tidsskrift for den Norske Lægeforening* nr. 11, 2000.

Indeks for levekårsproblemer, 2000

Kilde: Styrings- og informasjonshjulet for helse- og sosialtjenesten i kommunene, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Indeks for levekårsproblemer

Levekårsindeksen utarbeides som en del av Statistisk sentralbyrås (SSBs) arbeid med Hjulet (Styrings- og informasjonshjulet for helse- og sosialtjenesten i kommunene). Hjulet utgis hvert år av Sosial- og helsedepartementet i samarbeid med SSB og Statens helsetilsyn.

Indeksens formål er å belyse forskjeller mellom kommuner i utbredelsen av sosiale problemer. En bredere anlagt indeks ville gitt mer relevante holdpunkter for hvordan gjennomsnittsborgerens levekår varierer mellom ulike kommuner og bydeler. Men en slik utvidet indeks ville i mindre grad være egnet til å belyse problemskapende forhold i kommunene. Også som en indikasjon på geografiske forskjeller i sosiale problemer, må imidlertid indeksen tolkes med stor forsiktighet. Bl.a. er alle problemene tillagt samme betydning i indeksen, mens for mange representerer arbeidsledighet det største levekårsproblemet. Utdanningsnivået er ofte fremholdt som en god indikator på materielle levekår, og kan supplere det bildet indeksen gir.

Indeksens må derfor ikke tolkes som et uttrykk for "hvor det er best å bo". På den annen side må det ikke underslås at indeksen gir et bilde av en viktig side av velferdssituasjonen i kommunene. For mer utfyllende kommentarer om indeksen henvises det til Samfunnsspeilet 6/99, SSB.

Regional variasjon

Indeksens viser følgende regionale hovedtrekk: Det gis tall for i alt 680 geografiske områder (kommuner, bydeler og kretser, hvorav kommuner og bydeler i Oslo er presentert her). De sosiale problemene, slik de her er målt, er størst i sentrums- og drabantbyområder i større byer samt i en rekke kommuner i Nord-Norge, især i Finnmark. Av de 50 områdene med flest sosiale problemer (indeksverdi 8,4 eller høyere) finner vi 25 kommuner i Nord-Norge samt 22 bykretser. Færrest sosiale problemer finner man i "vestkant"-områder i større byer samt i mindre Vestlandskommuner. Av de 54 områdene med færrest sosiale problemer (indeksverdi 2,6 eller lavere) finner vi 24 kommuner fra Rogaland til Møre og Romsdal samt 23 bykretser (inkl. områder i Asker og Bærum).

Definisjonen av de ulike indikatorene i indeksen er nærmere omtalt under de andre nøkkeltallene (se SSBs websider). For hver indikator i indeksen er kommunene og bydelene rangert i 10 like store grupper. Verdien 1 innebærer at kommunen eller bydelen tilhører de 10 prosent med lavest verdi på indikatoren osv., mens verdien 10 innebærer at kommune eller bydelen tilhører de 10 prosent med høyest verdi på indikatoren. Samleindeksen uttrykker den gjennomsnittlige verdien på de 7 indikatorene for levekårsproblemer. Utdanningsnivået er oppgitt som en supplerende opplysning og er ikke regnet inn i indeksen. Fylkestallene er uveide gjennomsnitt av alle kommunene i fylket (alle kommuner veier m.a.o. like tungt). Tilsvarende er gjort for landet under ett ved beregning av tall for kommunestørrelser og tall for hele landet. (Bydelene er med andre ord holdt utenfor i disse tre gjennomsnittsberegningene.) Levekårsindeksen er en samlet beskrivelse av levekår i Norge. Indeksens er en slags 'elendighetsindeks', slik at jo høyere verdi, desto flere levekårsproblemer sammenlignet med andre kommuner og bydeler. I indeksen har en ikke tatt hensyn til at tallene for en del små kommuner er statistisk usikre. Det må derfor vises ekstra varsomhet i tolkingen av indeksen for små kommuner.

Definisjoner

De mål eller indikatorer som inngår i indeksen er:

- Sosialhjelpstilfeller 16 år og over pr. 100 innbyggere 16 år og over. 2000.
- Dødelighet i alt pr. 100 000 innbyggere. Årsgjennomsnitt 1994-1998. Alders- og kjønnsstandardiserte tall.
- Uførepensjonister 16-49 år pr. 31. desember 2000 pr. 1 000 innbyggere 16-49 år.
- Attføringspengetilfeller. Løpende tilfeller 31. desember 2000 pr. 1 000 innbyggere 16-66 år.
- Voldskriminalitet. Siktelser etter bostedskommune/bydel. Gjennomsnitt for 1998 og 1999 pr. 10 000 innbyggere.
- Registrert arbeidsledige og deltakere på arbeidsmarkedstiltak pr. 100 innbyggere 25-66 år. 2000. Overgangsstønad. Mot-takere i alt pr. 100 kvinner 20-39 år pr. 31. desember 2000.
- Lav utdanning. Andel med barne- og ungdomsskolenivå som høyeste fullførte utdanning i aldersgruppen 30-39 år pr. 1. oktober 1999 (inngår ikke i indeksen).

Mer informasjon om Hjulet finnes på SSBs Internett-sider:

<http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/>

Mer informasjon om levekårsindeksen:

<http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/hjulet2001/tabell-04.html>

...men den statistisk-topografiske tradisjonen var ikke død

Einar Lie

I tidligere avsnitt har vi sett hvordan de bredt anlagte statistiske beskrivelsene gradvis mistet sin eksistensberettigelse. I disse beskrivelsene ble uforanderlige trekk ved landets beskaffenhet presentert sammen med så vel tunge og lite foranderlige trekk ved bosetning og næringsveier som svært aktuelle talloppgaver fra siste folketelling, handelsstatistikker og nærings-

rapporteringer. Denne "Gullivers standard" for beskrivelser av land og folk ble ganske enkelt uhensiktsmessig ved at beskrivelsene av det mer eller mindre uforanderlige allerede var gjort flere ganger og fikk preg av øvelser. Det nye, det svært foranderlige, kunne fanges opp mer hensiktsmessig med moderne statistiske publikasjoner, slike som er beskrevet på sidene foran.

Mohn og Kiær, inspirert av Eilert Sundt, var den nye statistikkens banerførere. Ut fra de linjene som tidligere er trukket opp, burde disse to være de første til å avvise et mammutprosjekt med ambisjon om å beskrive Norges land og folk i sin helhet, fra det helt uforanderlige til det helt aktuelle. Men slik var det ikke. Foregangsmennene for verket – der et første bind ble utgitt i 1885, det siste tidlig på 1920-tallet – var Det Statistiske Centralbureaus herrer Mohn og Kiær. Prosjektet Norges Land og Folk kom til Det Statistiske Centralbureau gjennom det som fremstår som et revirforsvar for statistikerne, og det utviklet seg raskt til å bli en tidsødende svøpe for institusjonens ledende forskere. Og prosjektet inneholder en rekke uventede, dramatiserende elementer, som nok er mer underholdende for ettertiden enn de var for Mohn og Kiær på 1870- og 1880-tallet.

Prosjektets offisielle introduksjon kom ved at sjefen for Den geografiske Opmaaling, oberstløytnant Lars Broch, i februar 1873 sendte stortings-

Statistisk sentralbyrå ble etablert i 1876 og feirer i år 125-årsjubileum. Den 21. november utgir Universitetsforlaget jubileumboken "Faktisk talt, Statistikkens historie i Norge". Boken er en omfattende gjennomgang av den norske statistikkens historie og utvikling fra siste halvdel av 1700-tallet og fram til i dag. "Faktisk talt" er skrevet av dr. philos. Einar Lie som er forsker ved Senter for teknologi, innovasjon og kultur, Universitetet i Oslo og medforfatter Hege Roll-Hansen i Gruppe for historisk statistikk i Statistisk sentralbyrå.

Samfunnsspeilet presenterer her, med tillatelse fra forlaget, et utdrag fra boka som handler om et meget spesielt prosjekt som tok mye tid og oppmerksomhet i tiden omkring opprettelsen av Det Statistiske Centralbureau. Einar Lie har skrevet introduksjon til utdraget.

Den moderne statistikken, slik vi kjenner den fra hele Statistisk sentralbyrås historie, består for det meste av tallmessige opplysninger om økonomi og samfunn. Denne statistikken ble gradvis utviklet fra en mer verbal, beskrivende tradisjon, der regioner og stater ble beskrevet i altomfattende fremstillinger. Her tok forfatterne for seg styreform, naturforhold, historie, befolkningens moral og kulturelle kjennetegn, særegenheter ved næringsvirksomheten og mye annet.

Frem til midten av 1800-tallet var det dette som var statistikk. De rene tabelloppstillinger var en underordnet subdisiplin, en byråkratisk aktivitet med lavere status. Gradvis tapte imidlertid de voluminøse statsbeskrivelsene terreng i forhold til mer metodologisk orienterte tallanalyser. I Norge var Torkel H. Aschehoug og særlig Eilert Sundt viktige i den prosessen som ga den moderne statistikken sin form og status.

Dette tekstutsnittet fra boka dreier seg om avslutningen på den gamle statistikktradisjonen. Denne fikk tilsynelatende en renessanse sent på 1800-tallet, da Det Statistiske Centralbureau tok på seg å lage en bredt anlagt beskrivelse av "Norges Land og Folk". Hovedpersonene i denne episoden er de helt sentrale personene i norsk statistikk i 1870-årene, Anders Nicolai Kiær og Jakob Neumann Mohn. Kiær ble Byråets første direktør i 1876 og ble sittende til han gikk av i 1913, 75 år gammel. Mohn var med varierende stillingsstatus formelt nummer to i Byrået. I praksis kom imidlertid han og Kiær til å veksle på å lede institusjonen i flere år, ved at en av dem stadig hadde permisjon for å ta seg av eksterne utredninger og forskningsprosjekter.

Avsnittene under handler mer om Mohn enn om Kiær. J. N. Mohn var i samtiden en vel så innflytelsesrik person som Kiær. Fremveksten av den moderne fiskeristatistikken, jordbruksstatistikken og industristatistikken på 1870-tallet var hans prosjekter. Mohn var mannen også bak barnearbeidsstatistikken og det lovforslaget som kom til å regulere barns arbeid i fabrikkene. Det kan også nevnes at han må regnes som forbrukerkooperasjonens far gjennom sitt arbeid i Sundts ånd med å etablere spare- og forbruksforeninger. Mohn var dessuten den første til å ta i bruk den representative undersøkelsesmetoden, gjennom flere store undersøkelser rettet mot økonomiske og sosiale forhold sent på 1870- og tidlig på 1880-tallet.

representant Johan Sverdrup et brev med forslag om at Opmaalingen burde gå i gang med et større prosjekt om en "statistisk-topografisk beskrivelse over Norge". Her skulle natur- og kulturforhold, og næringenes og befolkningens utvikling, beskrives i detalj. Broch mente at et slikt verk ville bli møtt med stor interesse i landet; savnet av et slikt verk var "for tiden almindelig følt".¹ Brochs brev ble ledsaget av et konkret forslag fra Sverdrup om at det skulle bevilges 500 speciedaler til utbetaling i kommende termin for å sette arbeidet i gang - større beløp ville komme til etter hvert. Verket skulle ifølge Sverdrups forslag være på 1600 sider. Dette skulle "formentlig" tildele "at medtage alt af væsentligere betydning".²

Forslaget satte følelsene i sving i Det statistiske kontor, men her var det mer indignasjon enn entusiasme som i første omgang kom til uttrykk. Mohn, som på denne tiden fungerte som byråsjef under en av Kiærs mange permisjoner for å ta seg av spesialutredninger, satte seg raskt i kontakt med Indredepartementets statsråd for å lage et fremstøt i saken. Fremstøtet kom først i form av et brev til oberstløytnant Broch, ført i pennen av Mohn og signert statsråden. Her ble det pekt på at sjefen for Den geografiske Opmaaling ikke hadde noe med å gå utenom departementet for å lansere dyre forslag direkte for stortingsrepresentanter. Mohn hadde dessuten gjort forarbeid i saken og kunne vise til at henvendelsen ikke var ført i Opmaalingens kopibok og dermed fremsto som ytterligere klanderverdig og ureglementert. Indredepartementet - formelt statsråd Nils Vogt, reelt fungerende byråsjef Mohn - påpekte i truende vendinger at brevet til Sverdrup var en «tilsidesettelse av den forretningsorden Deres stilling paabyder Dem». I neste setning kom det som nok lå Mohns engasjement vel så nært, nemlig at det så ut som om Broch hadde "tiltroet [sig] selv at bestemme, at udgivelsen skulle overlades den geografiske Opmaaling". I gjentatte brev, stadig mer moderate i formen, insisterte imidlertid Broch på at det egentlige initiativet hadde kommet fra Sverdrup, etter at han tilfeldigvis hadde truffet denne på gaten. Sverdrup hadde kun bedt om et mer teknisk preget innspill om hva et slikt verk burde inneholde og hvordan det burde legges opp, og Broch hadde egentlig ikke ment å antydte hvilken del av administrasjonen som burde få ansvaret for gjennomføringen.³ I budsjettkomiteens behandling av forslaget ble imidlertid normale spilleregler fulgt, og en enstemmig komité innstilte på å oversende forslaget til statsråd Vogt for videre behandling. Derfra gikk saken til Det statistiske kontor, ikke til Den geografiske Opmaaling, og dette kom nok ikke som noen overraskelse verken på Mohn eller Broch.

Nå gikk også Mohn ut i permisjon fra sin ordinære stilling. Som leder for det nye nasjonale prestisjeprosjektet ble han gitt en personlig gasje som lå høyere enn hans opprinnelige lønn, ja den var faktisk også høyere enn Kiærs gasje. I den fungerende byråsjefs fravær ble adjunktstipendiat og senere professor Ebbe Hertzberg engasjert som ny midlertidig byråsjef. Åpenbart ble ingen av de igjenværende funksjonærene funnet skikket til å overta sjefstolen i det nye vitenskapelig pregede kontor. Mohn utarbeidet i løpet av et halvt års tid en detaljert plan for verket. Denne ble først gjennomgått av en sakkyndig komité bestående av A.N. Kiær, Lars Broch og professorene Ole Jacob Broch, Ludvig Daae og T.H. Aschehoug. Komiteen uttalte seg enstemmig og positivt om planen, og Stortinget fulgte opp med bevilgninger.⁴

Hva slags verk skulle "beskrivelsen av Norges land og folk" være? Stortingets budsjettkomité hadde eksplisitt stilt opp Jens Krafts arbeider som et

Sekretær J. N. Mohn.

forbilde. Mohn fant sine forbilder i samtidige internasjonale prosjekter; riktignok hadde ingen av disse samme altomfattende ambisjon som hans eget. Vi skal ikke gå i detaljer om Mohns plan, presentert over mer enn 40 sider. Men i hovedsak var tanken at det som fantes av tilgjengelig statistisk, topografisk og anvendt naturvitenskapelig litteratur, skulle trekkes inn for å gi et mest mulig komplett bilde av landet og folket, og arbeidet ville kreve en mengde nye undersøkelser. De siste skulle dels kontrollere eksisterende litteratur, dels samle inn aktuelle tallopplysninger som ikke fantes i eksisterende statistikk. Mohn endte dermed opp med et stort spenn, fra naturhistorie og geologi til rykende ferske tall for skogsavvirkning og korndyrking. Bøkene skulle bestå av tekst illustrert med oversiktskart, spesialkart, grafiske fremstillinger, tegninger i tresnitt og tabeller.

Prosjektet Norges Land og Folk var skåret over gammel lest, men det var faktisk helt unikt for 1870-årene. Ole Jacob Brochs *Statistisk Årbog for Kongeriget Norge 1867-1871* var radikalt moderne gjennom sin ortografi og typografi (å for aa, latinske bokstaver i stedet for gotiske), men innholdsmessig holdt den seg til en beskrivelse av landet og nasjonen som kan minne om Schweigaards og M.B. Tvetes bøker i gammel tysk tradisjon fra 1840-årene. Brochs 700 siders bok har riktignok en naturvitenskapelig innretning som var sterkere enn i gamle forbilder. I beskrivelsen av "Norges geografiske Forholde" forklarer for eksempel Broch hvordan landet nå er etablert på sikker vitenskapelig grunn: "I begyndelsen af 1835 måltet på isen ved Kristiania en grundlinie mellem Løkenes (en odde ved Egebjerget) og Dynekrogen (en odde af Ladegårdsøen) tværtover skjæret Kavringen. Den måltet med fire træstænger, af rektangulært tværsnit og med metalbeslåede retavskårne ender. Disse stængers samlede længde bestemtes derefter ved sammenligning med en messingmeter til 20,01434 meter. Grundliniens længde fandtes efter middeltal af tre målinger, at være 3103,5673 meter eller 9892,086 norske fod. 1835 gikk man med denne linie som grundlinie med en triangelrække til Kongsvinger og samme år samt 1836 førtes en Hoved-Triangelrække til Trondhjem. Fra 1835 til 1841 bestemtes de fornødne trigonometriske punkter for kystmålingen i Nordlands, Tromsø og Finmarkens Amter. Også for denne triangulering er linien paa [sic] isen ved Kristiania lagt til grunn. I 1842 var man gjennom en triangelrække ned ad Kristianiafjorden kommet i forbindelse med det svenske triangelnet ved Svinesund ved Dragonkollen-Vagnarberg. I 1846 og 1847 foretoges triangulering i Finmarken til fortsættelse af den russiske gradmåling, der strekker sig fra det sorte hav til Fuglenes ved Hammerfest."⁵ Dermed var Norge i vitenskapelig, geografisk forstand blitt en del av verden.

Brochs bok bør ikke overfortolkes; den var skrevet på norsk og fransk, og den franske utgaven var ment å skulle gi et mest mulig moderne bilde av Norge. Det var også slik at hans bok i stor grad var blitt til gjennom omfattende avskrifter av andre arbeider. Norges land og folk hadde imidlertid større ambisjoner om originalitet. I 1874 anslo Mohn at han ville bruke tre år på arbeidet, ikke alene riktignok, men hjulpet av assistenter på for statskassen behagelige lønnstrinn. Den sakkyndige komité hadde imidlertid innvendt at dette nok var vel optimistisk, og noen hard tidsramme ble ikke fastsatt. I 1878 mottok Stortinget neste skrivelse i sakens anledning, da forklarte Mohn at han på grunn av sin barnarbeidsundersøkelse hadde fått et avbrudd i arbeidet, men at han trengte nye bevilgninger for 1880 og 1881 for å få arbeidet ferdig. Og sent i 1880 kom han tilbake for igjen å be om mer penger. Mohn forklarte at arbeidet var kommet langt, men han hadde

vanskelig for å være konkret i forhold til hva som var gjort og hva som gjensto. På denne tiden var Mohn åpenbart under sterkt press. Selve planen sto fast, forklarte han, men et prinsipp bak denne var at den skulle gi et samtidig bilde av status for Norges land og folk. De første detaljopplysningene han hadde samlet inn, var nå i ferd med å bli foreldete. Han var stadig avbrutt av annet arbeid i Centralbureauet. Han måtte dessuten skaffe seg førstehånds kjennskap til de områdene han skulle skrive om, men de lengste reisene kunne han bare få gjennomført i sommerferiene.⁶

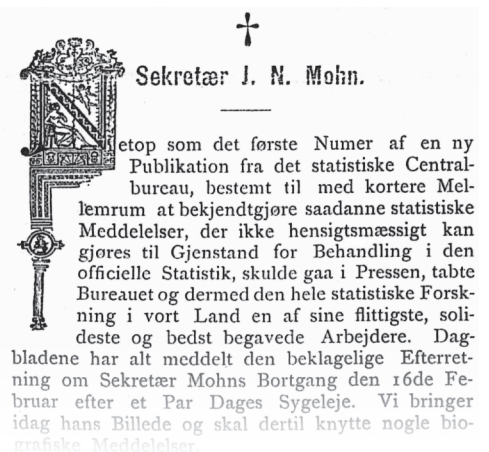
Mohns brev til departementet ble sitert i proposisjonen fra Indredepartementet, som så seg nødt til å foreslå nye bevilgninger. "Departementet er overbevist om, at det ikke for nogen vil staa klarere end sekretær Mohn, at hans udelukkende hengivelse til dette arbeidet nu paakræves ogsaa af økonomiske grunde," het det konkluderende.⁷ Foran neste budsjettbehandling måtte imidlertid Mohn skrive flere lange og vanskelige brev til statsråd Vogt. Den sist presenterte kalkylen for verkets totalkostnad måtte nå oppjusteres fra 48 000 til 130 000 kroner, forklarte han. Og inntrykket var nå at arbeidet på sett og vis hadde kommet kortere enn ved forrige årsskifte, tross en meget omfattende innsats. Han hadde begynt arbeidet med å beskrive områder der litteraturen var fyldigst, men dermed hadde han implisitt laget en mal som ikke kunne følges opp overalt, særlig ikke i de nordligste landsdelene. Han var nå dessuten kommet til at opplysningene i verkets forskjellige bind ville komme til å skrive seg fra vidt forskjellige tidspunkter, selv om det i den opprinnelige planen var forutsatt at det ikke skulle være slik. Dessuten var det slik at verkets "totalbeskrivelse" krevde en nøye granskning av alle enkelthetene, og Mohn fant flere feil desto mer han gransket. Til sist hadde statistikerens Mohn, som nå hadde gitt seg i kast med mer konkrete forfatteroppgaver, nemlig i en leseverdige form å gi "et klart og nogenlunde fyldig billede af vort land og folk", kommet til at oppgaven var mer utfordrende enn han hadde antatt: "[...] det er en anden sag, i kortfattet form og i et levende billede, at fremstille tallenes egentlige indhold end alene at nedskrive dem i en vis rækkefølge."⁸

Mohns siste brev til departementet var mørkt og tungt. Prosjektet gjorde neppe den svakelige og depressive statistikerens helse bedre.

Hvormegen interesse forfatteren end medbringer til sin gjerning, og med hvormegen troskab han end formaar at bevare den under arbeidets gang, kan der dog være grund til at frygte for, at han, naar hans hele tid i saamange aar skal være optaget af sagen, tilsidst kan miste den livlighed, hvormed arbeidet bør foregaa [...] Jo længere arbeidet varer, desto betydningsfullere bliver forfatterens hele forpligtigelse ligeoverfor værket, og det lettelig for hans hele fremtid. Er baandet dog ikke uopløselig, saa kan det dog under visse omstændigheder blive meget stærkt [...].⁹

Få uker etter at brevet var skrevet, ble Mohn alvorlig syk. "De første stråler, der kom fra vintersolen itorsdagsmorgens, falt paa et stille dødsleie. Det var en træt mand, som laa der. Aandedrættet var tungt, og livskraften var utømt; men døden kom stille, under samme symbol, der havde betegnet hans liv og hans arbeide," skrev hans venn og lege, E.F. Lochmann, i en lengre nekrolog for Morgenbladet:

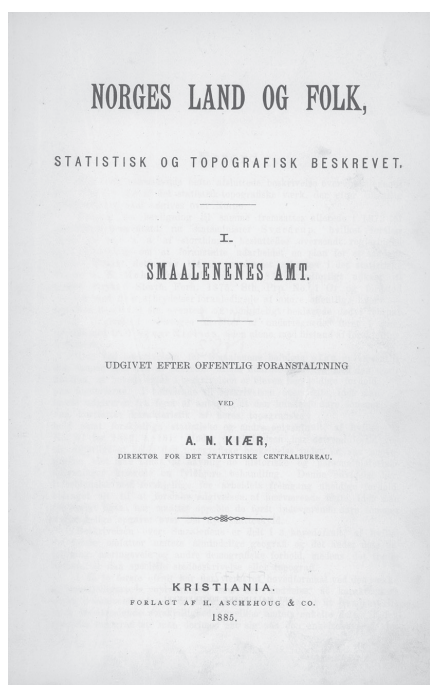
De materialier, Mohn har samlet til sit verk om landet og folket, vil andre kunde benytte; men ikke let vil nogen anden kunde lægge dertil det ideelle

livssyn, det varme hjerte, og den sjelelige intelligens der udgjorde hovedtrækkene i Mohns personlighed. Skjønt statistiker av fag lod Mohn sig aldri blænde av de stive talrækker; han forsto at de kun var et ufuldkomment udtrykk for livet og dets former, for ham var statistiken ikke en videnskab, men en metode; han forsto som faa at benytte tallene med varsomhed og kritik.¹⁰

Denne varsomheten overfor forefinnende opplysninger ble berørt også i Kiærs nekrolog, men her i mer kritiske vendinger:

Hans store grundighed førte hans undersøgelser til dels ind i en alt for stor detail, hans kritiske retning ledet ham undertiden til at vrage statistiske data som visstnok kunde være mindre gode, men derfor ikke ubrugbare, og han kunde af begge disse grunde komme til at fordybe sig formeget i sine undersøgelser.¹¹

Kiær ble nå anmodet om å føre arbeidet videre. Han næret store betenkeligheter, forklarte han, men tok på seg oppgaven fordi stipendiat Yngvar Nielsen sa seg villig til å bruke all sin tid på arbeidet. Nielsen hadde store kunnskaper i historie, topografi og geografi, og det er liten tvil om at Kiær i Nielsen så en permanent arvtager til oppgaven som hovedforfatter. Sammen gikk de to i gang med å skrive et bind om Smaalenenes amt. Allerede våren 1884 var manus trykkeklart, riktignok over en langt enklere mal enn Mohns, og boken dekket altså kun ett enkelt amt, det minste og kanskje det som var enklest å fange i en slik beskrivelse. Boken var klar for utgivelse samtidig som den intense forfatningsstriden mellom storting og regjering pågikk, striden som skulle markere innføringen av parlamentariske prinsipper i Norge. En av de hardeste debattantene på konservativ side var Yngvar Nielsen. Det videre hendelsesforløpet må sees i lys av disse konstallasjonene: Stortingets budsjettkomité fant plutselig ut at deres formelle vedtak etter Mohns død var at Kiær skulle overta som redaktør. Stortinget var riktignok informert om at Nielsen deltok i arbeidet, men ikke om at hans navn skulle stå på tittelbladet. I en henvendelse via Indredepartementet ga derfor budsjettkomiteen beskjed om at kun Kiær skulle stå som forfatter for boken. Det hjalp ikke at Kiær pekte på at Nielsen hadde gjort det meste av arbeidet. Kiær truet på et tidspunkt også med å trekke sitt eget navn og forlate sitt ansvar for verket, men føyde seg raskt. I rettfærdig harme over Stortingets beslutninger og åpenbart støtt over Kiærs manglende prinsippfasthet trakk Nielsen seg fra all videre befatning med verket. Dermed lå oppgaven fortsatt i Centralbureauet.¹²

Boye Strøm, som hadde fungert som direktør mens Kiær hadde skrevet sitt bind sammen med Yngvar Nielsen, sto nå for tur. Neste bind ble lagt i hans hender. Etter fem år kom hans bok om Stavanger amt. Strøm søkte og fikk kort tid etter stillingen som amtmann i Troms, og nå meldte ingen i Centralbureauet sin interesse. Bevilgningene ble for en tid stanset av Stortinget, men siden tatt opp igjen etter at Johan Vibe og senere Amund Helland tok på seg arbeidet med verket. Helland ble stående som forfatter av de aller fleste av de 39 bindene som ble utgitt i serien, og *Norges Land og Folk* er i ettertid særlig forbundet med hans navn. En indirekte forbindelse til Centralbureauet ble imidlertid opprettholdt ved at Simen Skappel, den offisielle statistikkens jordbruksekspert fra århundreskiftet og frem til midten av 1930-tallet, i lengre tid arbeidet som assistent for Helland på dette prosjektet.

Mohns generelle plan for verket forsvant med ham selv, og senere bind - også de med Helland som forfatter - ble skrevet over forskjellige lester. Et felles trekk ved samtlige bind er at de i ettertid fremstår som ganske tung lesning. Alt som var viktig skulle med, men forståelsen av viktighet hadde ofte noe tidstypisk ved seg. I Hellands antropologiske avsnitt heter det for eksempel fra Nedenes amt (1904):

I de øst for hoveddalføret liggende bygder, Iveland og Vegusdal, er mørke og blonde folk blandete. Vegusdals befolkning har mest tilfelles med befolkningen i Evje og Hornnes, men er mer tykkfallen (50 pct. firskaarne, 19 pct. spædbyggede). I Vegusdal, men især Iveland, er kortskallerne i overvægt (52.7 pct.). Ivelandsfolkene skiller sig noget fra de andre; der er højere og velvoksne folk (firskaarne 23.6 pct., slanke 47 pct., spædbyggede 17.7 pct.). Deres kvinder er vakrere end ellers paa disse kanter.¹³

Siste bindet var beskrivelsen av Søndre Bergenhus amt, som utkom kort etter Amund Hellands død. Han rakk å gjøre manus ferdig, og kanskje kunne man ventet at det siste 39. bindet ville ha et oppsummerende kapittel, eller kanskje bare en oppsummerende linje som sa noe om at dette hadde vært et stort arbeid, at det hadde tatt lang tid, at bokverket hadde forandret seg mye underveis, eller kanskje at *landet og folket* hadde forandret seg mye fra første til siste bind. Slutten går imidlertid slik:

Herredet [Veie] var i 1913 delt i 7 skolekredse med 228 undervisningsberettigede børn; der var 6 lærere og 3 lærerinder. Ifølge skatteligningen i 1917-18 utgjorde den samlede antagne inntægt 539 000 kr., formuen 2 581 000 kr. Samlet herredsskatt var i 1917-18 19 277 kr. fordelt paa 898 skatyttere.

Mer var det ikke å si.¹⁴

Norges Land og Folk ble den siste manifestasjon av den gamle tyske statistisk-topografiske tradisjonen. Når forslaget ble tatt opp i 1870-årene, hadde det nok mye å gjøre med at et slikt verk var nasjonalt byggende på en mer direkte måte enn for eksempel ordinære statistiske publikasjoner, - nasjonsbyggingen var utvilsomt en sentral ingrediens også bak Krafts store statistisk-topografiske arbeider i det frie Norge etter 1814. Den historiske feilen ble at Mohn tok tak i prosjektet. Kanskje ble han grepet av de store vyene og muligheten til å løfte arven etter Kraft, kanskje var han kun drevet av et ønske om å sette på plass den geografiske oppmålingen, som mente at *denne* institusjonen kunne lage et storverk med "statistisk" i tittelen.

Det statistiske Centralbureaus bibliotek kjøpte inn ett eksemplar av det verket som la beslag på mer verdifull arbeidskraft enn noe annet statistisk prosjekt i den viktige ekspansjonsfasen fra omkring 1870. *Norges Land og Folk* er i dag plassert innerst i kjellermagasinet, katalogisert under "Geografi mv.". Det er tilgjengelig for utlån, men visstnok lite etterspurt.

1. Bilag til Dok. nr. 54, 1873, "Forslag fra repræsentanten Sverdrup om bevilgning til udgivelse af et statistisk-topografisk værk over Norge".
2. Dok. nr. 54, 1873, nevnt ovenfor.
3. Broch til Indredepartementet, 31.3.1873; Indredepartementet til Lars Broch, 26.4.1973. Samtlige brev i Det Statistiske Centralbureaus korrespondansearkiv, jnr. 424/1973.
4. Kildene til prosjektet er her og i det følgende, hvis annet ikke er nevnt, brev og forarbeider oppbevart på Håndskriftsamlingen, Universitetsbiblioteket, arkiv 3645.
5. Broch 1871, s. 152-153.
6. Mohns brev av 20.10.1980 er inntatt i Indredepartementets innstilling av 21.1.1881, bilag til St.prop. 1c, 1881.
7. St.prop. 1c, 1881. Mohns brev til departementet er inntatt i denne proposisjonen.
8. Mohn til Indredepartementet, 8.12.1882, Håndskriftsamlingen, Universitetsbiblioteket, arkiv 3645, mappe C 1-2.
9. Se samme.
10. Lochmanns nekrolog i Morgenbladet, etter Lochmann 1891, s. 124.
11. Sitert etter Søybye 2000, s. 10.
12. Stortingets budsjettkomité til A.N. Kiær, 24.5.1884; Kiær til stortingets budsjettkomité, 27.5.1884 og 13.6.1884; Indredepartementet til A.N. Kiær, 12.6.1884; Yngvar Nielsen til Indredepartementet, 7.7.1884. Håndskriftsamlingen, Universitetsbiblioteket, arkiv 3645, mappe C 1-2.
13. Helland 1904, s. 461.
14. Helland 1921, s. 987.

17.10.2001

Utslipp til luft. Svoveldioksid. Foreløpige landstall, 2000

Svovelutslippene ned 9 prosent

De noske utslippene av svoveldioksid er halvert siden 1990. I år 2000 gikk utslippene ned med 9 prosent sammenlignet med 1999, blant annet som en følge av effekter av mild vinter og myndighetenes ekstra svovelavgift på diesel.

Foreløpige beregninger fra Statistisk sentralbyrå og Statens forurensningstilsyn viser at de norske SO₂-utslippene i år 2000 var nede i ca. 26 000 tonn, noe som er 2 700 tonn mindre enn året før. Norge har gjennom Gøteborg-protokollen forpliktet seg til å redusere sine årlige utslipp til maksimalt 22 000 tonn innen 2010. Det må derfor skje ytterligere reduksjoner hvis dette målet skal nås.

Mest utslipp fra industrien

Industrien var i 1999 alene ansvarlig for nesten 80 prosent av utslippene. Bare en firedel av industriens utslipp skyldtes forbrenning, mens resten skyldtes ulike industriprosesser. Prosessutslippene holdt seg samlet sett ganske stabile også i 2000. Det er særlig metallproduksjon som dominerer blant prosessutslippene, med mer enn 40 prosent av samlet SO₂-utslipp i Norge. Karbidproduksjon sto for nesten 10 prosent.

Industriens prosessutslipp pluss dens utslipp fra stasjonær forbrenning sto alene for 78 prosent av SO₂-utslippene i Norge i 1999. Innenriks sjøfart sto samme året for 10 prosent av utslippene, veitrafikk 4 prosent. Boligoppvarming sto for ca. 3 prosent av utslippene, mens andre kilder sto for til sammen 4 prosent.

Halvering siden 1990

Utslippene av SO₂ er altså halvert i perioden 1990-2000. Den kraftige reduksjonen skyldes økt rensing av utslippene fra industrien, overgang fra fossilt brensel til elektrisitet, bruk av lettere oljeprodukter og mindre svovel i oljeprodukter og i reduksjonsmidler. Den spesielt store nedgangen siste år på 9 prosent skyldes dels at fyringssesongen i 2000 var den mildeste siden 1992, noe som førte til et svært lavt forbruk av fyringsolje og fyringsparafin. Videre har myndighetenes ekstra avgift på autodiesel med høyt svovelinnhold (mer enn 0,005 prosent) vært effektiv, siden oljeselskapene raskt reduserte svovelinnholdet i autodiesel etter at avgiften ble innført 1. januar 2000.

Det har også vært utslippsreduksjoner fra visse typer industriprosesser siste år. En liten del av den 9 prosent store reduksjonen er imidlertid ikke reell. Den kommer av at en omlegging av dieselavgiften både ved årets start og årets slutt førte til lageroppbygging/-nedbygging ved bensinstasjoner.

Utslipp av SO₂ skiller seg fra f.eks. CO₂-utslipp ved at SO₂-utslippene kan reduseres ved tekniske tiltak. Til sammenligning finnes det i dag ingen kommersielt tilgjengelig teknikk for å fjerne CO₂, og CO₂-utslippene henger derfor nøyere sammen med forbruk av brensel og produksjon i industrien.

12.10.2001

Befolkningsstatistikk. Skilsmisser og separasjoner, 2000

Fleire skilsmisser og separasjoner i 2000

Nærare 10 100 ekteskap vart oppløyste ved skilsmisse i 2000, vel 900 fleire enn året før. Det svarer til 11,5 skilsmisser per 1 000 gifte og separerte kvinner. Talet på

separasjonar auka med vel 1 000 til 12 900.

Berre ein gong tidlegare, i 1990, er det registrert ein tilsvarende stor auke. Nivået for 2000 på 10 100 ligg omtrent på same nivå no som det gjorde i 1995. Så langt tilbake vi har statistikk over skilsmisser, er åra 1993 og 1994 dei einaste åra som det var fleire skilsmisser enn i 2000. Dei høge tala for 1993 og 1994 heng mest truleg saman med den nye ekteskapslova som tredde i kraft 1. januar 1993. Blant anna vart krava om separasjonstid før skilsmisse korta ned. Frå 1994 og resten av 1990-talet har skilsmissetala vore lågare enn på starten av 1990-talet.

16 300 ekteskap vart oppløyste ved død.

Fleire skilde i alle aldrar

Sett i høve til talet på gifte og separerte, auka talet på skilde i alle femårige aldersgrupper både for menn og kvinner. Størst var auken for kvinner i dei femårige aldersgruppene 25-44 år, for menn var det størst auke for dei under 30 år og for dei som var i aldersgruppen 45-49 år. Ratane for menn i aldersgruppene 45-54 år og for kvinner i aldersgruppene 35-49 år er dei høgaste som er registrerte nokon gong.

Rekordmange separasjonar

Med 12 900 har talet på separasjonar aldri vore så høgt som i 2000, berre året 1990 ligg tett opp til, då det var 12 800 innvilga separasjonar. Åra 1991-1995 hadde eit årsgjennomsnitt for separasjonar på 12 100, og åra 1996-2000 eit noko lågare årsgjennomsnitt på 11 800.

Tal for sambuarar som flyttar frå kvarandre, kjem i tillegg, men dette har vi ikkje tal for.

Auka sjanse for skilsmisse?

Ut frå skilsmissemønsteret i 2000 er det rekna ut at 46,8 prosent av alle inngåtte

ekteskap kan ende i skilsmisse, dersom mønsteret held seg. For 1999 var denne prosenten rekna ut til å vere 42,4, og vi må tilbake til 1994 for å finne høgare tal enn det utrekninga for 2000 viser. For åra 1995 til 1999 varierar same talet mellom 45,6 og 41,8, og dei årvisse endringane har vore mindre og meir stabile enn for 2000. Det er enno for tidleg å seie om utrekninga for 2000 syner ei varig vending eller om det er eit forbigåande utviklingstrekk.

10 300 barn opplevde skilsmisse

Vel 10 300 barn under 18 år opplevde at foreldra skilde seg i fjor. Det er 1 300 fleire enn i 1999. Årsgjennomsnittet for dei siste fem åra på 1990-talet var 9 900, altså noko lågare enn talet for 2000. Første del av 1990-talet var årsgjennomsnittet 9 000. I 4 200 av ekte-skapa som vart oppløyste ved skilsmisse, var det ikkje felles barn.

12.10.2001

Kommunehelsetenesta. Legar, fysioterapeutar og førebyggjande tenester. Endelege tal, 2000

Auka ressursar til kommunehelsetenesta

Frå 1999 til 2000 har det vorte fleire legar, fysioterapeutar, jordmødre og helsesystrer i kommunehelsetenesta. Også dekningsgradene har gått opp for alle desse yrkesgruppene. Målt i talet på årsverk, var det fysioterapeutane som hadde den største veksten.

Ved utgangen av 2000 utførte fysioterapeutar 3 614 årsverk i kommunehelsetenesta utanom eldreomsorga. Dette var ein vekst på 194 årsverk samanlikna med året før, og det er første året talet på årsverk av fysioterapeutar i kommunehelsetenesta var større enn for legar.

Fysioterapeutar i distrikta

I motsetnad til legedekninga er det dei største og mest sentrale kommunane som har hatt den høgaste dekningsgraden for fysioterapeutar. Samanlikna med situasjonen på slutten av 1980-talet har skilnaden på dekningsgraden mellom kommunegrupper med ulik sentralitet gradvis blitt mindre. Frå 1999 til 2000 vart skilnaden igjen større, men dette har samband med at nær 90 års-

verk i bydelsovergrepande tenester (helsevernetaten) i Oslo kommune er inkludert i statistikken for 2000. Desse årsverka har tidlegare ikkje vore med i datagrunnlaget. Tala viser likevel at innbyggjarane i distrikta førebels ikkje har same tilbodet om fysikalsk behandling som dei som er busette i store og sentrale kommunar.

355 av alle fysioterapiårsverka i kommunehelsetenesta var i 2000 knytte til institusjonar for eldre og funksjonshemma. Dette er 64 færre årsverk enn året før, noko som kan kome av overgang til KOSTRA rapportering.

Fleire legar med avtale om driftstilskott

Eit markert trekk ved legetenesta i kommunane, er at det gjennom nesten heile 1990-talet har vore ein overgang av legar frå kommunale stillingar med fast lønn til privat praksis. Fram til 1990 auka talet på årsverk utført av legar med fast lønn, for deretter å stagnere. Etter 1992 byrja årsverk av fastlønna legar utanfor eldreomsorga å gå ned. Denne utviklinga har halde seg også frå 1999 til 2000. I 2000 sto fastlønna legar for 18 prosent av legeårsverka i kommunehelsetenesta utanom eldreomsorga. Også årsverk av legar utan avtale om driftstilskott har vorte reduserte frå 1999 til 2000. Dette har samband med endringar i legemarknaden i opp-takten til fastlegeordninga. Mellom anna har ein bydel i Oslo justert ned sine berekningar med 20 årsverk som følgje av betre oversikt over desse tenestene.

I 2000 vart det samla sett utført 3 579 årsverk av leger i kommunehelsetenesta utanom eldreomsorga. Dette er ein auke på 52 årsverk samanlikna med 1999. Målt i høve til befolkninga er legedekninga på 7,9 årsverk per innbyggjar.

I 2000 utførte legar arbeid tilsvarande 230 årsverk i institusjonar for eldre og funksjonshemma. Dette utgjør om lag 6 prosent av legane sin totale arbeidsinnsats i kommunehelsetenesta. Andelen har halde seg stabil dei siste åra.

Fleire jordmødre og helsesystrer

Frå 1999 til 2000 auka talet på årsverk for jordmødre i kommunehelsetenesta frå 269 til 283. Tilsvarande auka årsverka for helsesystrer frå 1 650 til 1 725. Målt i talet på årsverk per innbyggjar, er

det dei minst sentrale kommunane som har den beste tilgangen på tenester frå desse yrkesgruppene. Spesielt gjeld dette for jordmødre, der dei minst sentrale kommunane har om lag 4 gongar så mange årsverk per 10 000 nyfødde som dei mest sentrale kommunane.

Dei siste 10 åra har talet på årsverk utført av jordmødre auka med 173. Størst har veksten vore etter at obligatorisk svangerskapskontroll blei innført i 1994. Frå 1990 til 2000 har årsverka for helsesystrer i kommunehelsetenesta auka med 553.

Verknad av KOSTRA

Innsamlinga av statistikk er for tida under endring. Eit aukande tal kommunar leverer opplysningar for kommunehelsetenesta etter KOSTRA-systemet (KOMMUNE STAT RAPPORTERING). I 2001 rapporterte 217 kommunar etter dette nye systemet. I tillegg har skjema for dei andre kommunane blitt tilpassa KOSTRA-skjemane.

Nye skjema med til dels endra spørsmål, saman med endra rutiner for innsamlinga, kan ha verknader på resultatata i statistikken.

2.10.2001

Pleie- og omsorgstenester, 2000

Fleire tek imot tenester heime

I overkant av 159 700 personar fekk hjelp frå heimetenestene ved utgangen av 2000. Dette er det høgaste talet på brukarar som er registrert sidan statistikken blei lagt om i byrjinga på 1990-talet.

I overkant av 159 700 personar fekk hjelp frå heimetenestene ved utgangen av 2000, ein auke på 2 300 frå året før. Dette er det høgaste talet på brukarar som er registrert sidan statistikken blei lagt om i byrjinga på 1990-talet. Framleis får nær 40 prosent av brukarane berre praktisk bistand, det vil seie heimhjelp. Ein av fire mottakarar av heimetenester er under 67 år. To av tre brukarar av heimetenester er kvinner.

Nær 6 000 av brukarane fekk tenester frå heimhjelpa eller heimesjukepleien meir enn 35,5 timar per veke, ein auke

på 400 frå 1999. Om lag 700 personar hadde brukarstyrt personleg assistent.

19 900 personar hadde støttekontakt ved utgangen av året. Dette er ein auke på 1 700 personar sidan 1999. 13 600 av desse var under 50 år. 7 900 personar fekk avlastning utanfor institusjon, 5 200 av dei var born og unge under 18 år.

Nær 5 900 personar fekk omsorgsløn frå kommunen for å gi hjelp til pleietrengjande born, foreldre eller andre nære slektningar i 2000, ein auke på 700 personar frå 1999. Talet på mot-takarar av omsorgsløn er meir enn dobla sidan 1994.

Fleire sjukeheims plassar

Av dei nær 42 900 plassane i institusjonar for eldre og funksjonshemma var 36 100 plassar i sjukeheim, ein auke på 400 plassar sidan 1999. Som tidlegare år er det talet på sjukeheims plassar som stig, medan talet på plassar i aldersheimar går ned. Ved utgangen av 2000 var det 6 100 plassar igjen i aldersheimar. I 2000 var det i alt 1 047 institusjonar for eldre og funksjonshemma, som er ein auke på ti institusjonar frå 1999.

Institusjonane hadde i 2000 over 37 700 rom. 86 prosent av desse var einerom. Sidan byrjinga av 1990-talet har delen einerom auka med 7,3 prosentpoeng. Ved utgangen av året budde 42 200 personar i institusjon. Om lag 75 prosent av bebuarane var over 80 år, medan nær 4 prosent var under 67 år. Nær 88 prosent av dei som bur i institusjon er skrivne inn for eit langtids-opphald, det vil seie eit opphald som var meint å vare meir enn tre månader då dei vart skrivne inn. 0,5 prosent av dei som var skrivne inn for langtidsopphald i institusjon var personar under 50 år.

Fleire bustader

Talet på bustader til pleie- og omsorgsføremål har auka med om lag 2 000 einingar kvart år sidan 1997. Totalt 46 400 bueiningar er registrerte i statistikken i 2000, og meir enn tre firedelar er kommunalt eigde. Blant bustadene var i overkant av 13 100 omsorgsbustader bygde med oppstartingsstilskott frå Husbanken. Talet på omsorgsbustader har auka med nær 7 700 sidan dei første

gongen blei registrerte i statistikken i 1997.

Ved utgangen av året budde 45 500 personar i ein bustad til pleie- og omsorgsføremål. Yngre bebuarar, det vil seie dei som er under 67 år, utgjer nær 30 prosent av alle som bur i ein slik bustad, medan dei som er 80 år eller eldre utgjer 43 prosent. Nær to av tre av alle bebuarane i slike bustader er kvinner. Berre blant dei som er yngre enn 50 år, er menn i fleirtal.

Stadig fleire årsverk

Årsverka innanfor pleie- og omsorgstenestene auka med 3 300 frå utgangen av 1999 til utgangen av 2000. I 2000 var det stillingar svarande til 89 700 årsverk i pleie- og omsorgstenestene, eller om lag 0,44 årsverk per brukar. 45 100 årsverk blei utførte av personar med enten sjukepleiar- eller hjelpepleiarutdanning.

2.10.2001

Arbeidskraftundersøkelsen. Sesongjusterte månedstall, juli 2001

Stabilt på arbeidsmarkedet

I alt 8 000 flere personer var arbeidsledige i tremånedersperioden (juni-august) enn i den foregående tremånedersperioden. Det viser nye sesongjusterte tall fra arbeidskraftundersøkelsene (AKU). Det er for tidlig å si om dette viser en reelt stigende ledighet.

Arbeidsledigheten økte med 8 000 personer fra tremånedersperioden mars-mai i år til juni-august. De arbeidsledige utgjør da 3,6 prosent av arbeidsstyrken, justert for sesongvariasjoner, mot 3,3 prosent i foregående tremånedersperiode. Utvalgsusikkerheten knyttet til AKU er så stor at dette kan være tilfellige utslag rundt et relativt stabilt ledighetsnivå.

Fra tremånedersperioden mars-mai til juni-august var det kun mindre endringer i antall personer i arbeidsstyrken.

Før 1996 var det kun en undersøkelsesuke per måned i AKU. Undersøkelsesuken i august i referanseåret 1991 var i den andre uken i måneden, hvor feriefraværet var relativt høyt. Andelen med

feriefravær i august årene etter 1995, da alle ukene ble kartlagt, var noe lavere i forhold til 1991. Sysselsettingstallene for august årene etter 1995 inneholder derfor også for få ferievikarer. Sysselsettingstallene for august i år ble korrigert opp med 19 400 før sesongjustering. I august i fjor var oppjusteringen på 21 800 ferievikarer.

Formålet med å justere for sesongvariasjon, er å beskrive utviklingen gjennom året og gi endringstall for den siste tremånedersperioden som er rensket for normale sesongsvingninger. For å redusere usikkerheten, er de publiserte tallene tre måneders glidende gjennomsnitt av de sesongjusterte tallene. For eksempel er tallet for juli gjennomsnittet av anslagene for juni, juli og august.

28.9.2001

Prisindeks for brukt bolig. Foreløpige tall, 2. kvartal 2001

Stabile boligpriser i Oslo og Bærum

Det var ingen endring i boligprisene i Oslo og Bærum fra 1. til 2. kvartal i år, og etter 2. kvartal i fjor er prisveksten 0,7 prosent.

I Akershus utenom Bærum steg prisene med 5 prosent fra 1. til 2. kvartal i år, men det siste året har prisveksten kun vært på 0,6 prosent. Dette skyldes i hovedsak at boligprisene i Akershus gikk ned fra 2. til 3. kvartal i fjor. I storbyene Stavanger, Bergen og Trondheim økte boligprisene med 3,1 prosent fra 1. til 2. kvartal i år og med 4,3 prosent det siste året.

Landet for øvrig hadde en prisvekst på 1,8 prosent fra 1. til 2. kvartal i år. Fra 2. kvartal 2000 til 2. kvartal 2001 økte prisene med 2,9 prosent i resten av landet. Totalt for hele landet steg boligprisene med 1,9 prosent fra 1. til 2. kvartal i år og med 2,6 prosent det siste året.

Til sammen 4 378 boligomsetninger er benyttet i indeksberegningene.

27.9.2001

Spesialisthelsetjenesten, somatikk. Endelige tall, 2000

Flere polikliniske konsultasjoner

Fra 1999 til 2000 var det en økning på 5 prosent i antall polikliniske dagbehandlinger og konsultasjoner ved somatiske sykehus. Disse utgjorde til sammen nesten 3,6 millioner undersøkelser og behandlinger i 2000.

Tendensen ved de somatiske sykehusene går mot stadig mer kortvarig behandling. Dette er i tråd med de helsepolitiske målsetningene. Mens poliklinisk virksomhet tiltar i omfang, øker ikke heldøgnsoppholdene i samme grad. Liggetiden blir dessuten stadig kortere. Enkelte behandlinger som tidligere krevde innleggelse på sykehus, kan nå behandles poliklinisk. Antall heldøgnsopphold hadde en nedgang på 0,8 prosent fra 1999 til 2000, mens veksten i perioden 1990 til 2000 var på 12,9 prosent. I samme tiårsperiode var det en økning i antall polikliniske dagbehandlinger og konsultasjoner på 41 prosent, mens veksten var på 5 prosent fra 1999 til 2000.

Den største økningen finner vi ved sykehusene i Finnmark, Troms, Møre og Romsdal og Buskerud. Veksten var her på om lag 9-10 prosent. Noe av økningen i den polikliniske virksomheten totalt fra 1999 til 2000 kan imidlertid skyldes bedre registrering av dagbehandling ved poliklinikk enn tidligere. I 2000 ble det utført i overkant av 166 000 polikliniske dagbehandlinger. I hovedsak omfatter dagbehandling dagkirurgi, rehabilitering, dialyse og kreftbehandling, men slik behandling kan også foregå under dagopphold ved sykehusavdelinger. I 2000 var det om lag 128 000 dagopphold, som kommer i tillegg til den polikliniske virksomheten.

Når det gjelder utviklingen i antall heldøgns plasser, så har trenden vært en gradvis nedgang siden 1990. Nedgangen frem til 2000 var på 13 prosent. Ved de somatiske sykehusene var det 13 944 plasser i fjor.

Flere årsverk og økt kompetanse

Om lag 58 500 årsverk var knyttet til somatiske sykehus ved utgangen av

2000. Dette er en økning på 1,5 prosent fra året før, eller drøyt 850 flere årsverk. Veksten er imidlertid den laveste siden 1994.

Årsverk for leger økte med 2,9 prosent fra 1999 til 2000, noe som utgjør nesten 200 flere årsverk. For sykepleiere var det en svak økning i antall årsverk, mens for hjelpepleiere var det en svak nedgang.

Dette er i tråd med utviklingen sett over en tiårsperiode. Det har i perioden 1990 til 2000 vært en stadig vekst i årsverk ved somatiske sykehus totalt. Økningen er på nesten 26 prosent. Det er universitets- og høyskoleutdannet helsepersonell som har økt mest. Kunnskapsutviklingen og den tekniske utvikling ved sykehusene gjør at det stadig kreves høyere kompetanse til å utføre en del av arbeidsoppgavene ved sykehusene. Årsverk for leger steg med om lag 55 prosent i perioden eller med nesten 2 500 årsverk frem til 2000. Antall årsverk for sykepleiere økte med nesten 43 prosent i perioden, noe som utgjør om lag 6 700 flere årsverk i 2000 enn i 1990. Annet høyskoleutdannet helsepersonell som bioingeniører, fysioterapeuter, radiografer og ergoterapeuter har også hatt en sterk vekst. Av disse personellgruppene har årsverk for radiografer økt prosentvis mest med i overkant av 75 prosent i perioden. Bioingeniører er for øvrig den største gruppen med nesten 3 100 årsverk i 2000.

Hjelpepleiere har i hele tiårsperioden hatt en gradvis nedgang som til sammen utgjør 21 prosent færre årsverk. Hjelpepleierne hadde også en sterk nedgang på 1980-tallet. Administrasjons- og kontorpersoneell har hatt en økning på 65 prosent fra 1990 til 2000. Denne gruppen utgjør sammen med personell knyttet til drifts- og servicefunksjoner nesten 17 200 årsverk i 2000.

Vi gjør oppmerksom på at det er gjort noen mindre revisjoner av tidligere publiserte tall for 1998 og 1999.

26.9.2001

Sykefravær utover tre dager, 2. kvartal 2001

Stabilt sykefravær

Sykefraværet har holdt seg stabilt i perioden fra 2. kvartal 2000 til

2. kvartal 2001. Tapte dagsverk på grunn av sykdom utgjør 6,2 prosent av avtalte dagsverk i begge kvartaler. Statistikken omfatter alle arbeidstakere. Bare legemeldt sykefravær utover tre kalenderdager er tatt med.

Ny sykefraværstatistikk

Statistisk sentralbyrå presenterer nå for første gang tall fra en helt ny sentral sykefraværstatistikk. Statistikken lages i samarbeid med Rikstrygdeverket og dekker alt sykefravær utover tre kalenderdager for arbeidstakere hvor det foreligger en sykemelding fra lege. Statistikken vil gi tall hvert kvartal.

Et viktig begrep i statistikken er sykefraværprosenten som er definert som antall dagsverk som er tapt på grunn av sykefravær i prosent av alle avtalte dagsverk. Her er det både tatt hensyn til omfanget av deltidsarbeid og om man er helt eller delvis sykemeldt.

Ved siden av tapte dagsverk i løpet av kvartalet på grunn av egen sykdom, gir også statistikken tall for antall personer som er sykemeldt ved utgangen av kvartalet. Ved utgangen av 2. kvartal 2001 var 102 169 arbeidstakere helt eller delvis sykemeldt. Dette er 222 flere enn for ett år siden.

Sykefraværet øker med alderen

I aldersgruppen 16-24 år var sykefraværprosenten 4,4 i 2. kvartal 2001. Fraværet stiger med alder og var høyest med 10,1 prosent i aldersgruppen 60-66 år. Aldersgruppen 67-69 år er riktignok et markert unntak med en sykefraværprosent på 3,6. Dette skyldes at eldre som er plaget av sykdom velger å gå av med pensjon og at det således er de friskeste som fortsetter å jobbe.

Fra 2. kvartal 2000 til 2. kvartal 2001 gikk sykefraværet noe opp for de yngste og ned for de eldste. For de eldste var nedgangen klarest for aldersgruppen 60-66 år med en nedgang på 0,4 prosentpoeng.

Høyt fravær i helse- og sosialtjenester, lavt fravær i finans-tjenester

Av de større næringene er sykefraværet høyest i næringen helse- og sosialtjenester hvor sykefraværprosenten var 8,5. Også næringene landtransport og nærings- og nytelsesmiddelindustri hadde

høyt sykefravær. Lavest sykefravær innenfor store næringer var det i finans-tjenester med 4,4 prosent og forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift med 4,8 prosent. Ser vi på mer detaljert næringsgruppering finner vi lave fraværspresenter for flere næringer innenfor forretningsmessig tjenesteyting. Bergverksdrift er en mindre næring med lavt sykefravær. Sykefraværspresenten innenfor olje- og gassutvinning er lav, men vi er litt usikker på rapporteringsgraden for personer som jobber ute på kontinentalsokkelen.

Fra 2. kvartal 2000 til 2001 gikk sykefraværspresenten ned med inntil 0,2 prosentpoeng innenfor olje- og gassutvinning, industri og kraft- og vannforsyning. Innenfor primærnæringene, transport, finans-tjenester, forretningsmessig tjenesteyting og offentlig forvaltning var det en økning i sykefraværspresenten på 0,2 prosentpoeng fra 2000 til 2001.

Kvinner har høyere sykefravær enn menn

Kvinner hadde gjennomgående høyere sykefravær enn menn i 2. kvartal 2001. Sykefraværspresenten var 7,8 prosent for kvinner og 5,0 prosent for menn. At kvinner har høyere sykefravær enn menn, gjelder for alle aldersgrupperinger. Størst kjønnsforskjell finnes i aldersgruppen 30-34 år der menn hadde 4,3 prosent fravær og kvinner 8,0 prosent fravær. Sykdom knyttet til svangerskap er trolig hovedårsaken til dette.

Tabellene viser også at kvinner har høyere fravær enn menn i alle næringer. I dette ligger ikke nødvendigvis at det å være kvinne i seg selv er hovedforklarer på forskjellen, selv om sykdom i forbindelse med svangerskap er en kvinnefaktor som trekker fraværet opp. Yrkesfordeling mellom kvinner og menn varierer mye og kan trolig forklare en del av forskjellene i sykefravær. Opplysninger om yrke er foreløpig ikke med i registergrunnlaget for denne statistikken, men registreringen basert på arbeidsgivernes innrapportering til arbeidstakerregisteret har begynt.

Varighet av sykefravær

Å måle varigheten på sykefravær kan gjøres på ulike måter og noen av disse setter større krav til data enn andre. Det presenteres her tall som er basert på en

relativt enkel metode, men som gir aktuelle tall og som normalt også vil gi et godt bilde av hvordan varigheten utvikler seg over tid og varierer mellom grupper. Det er for øvrig samme metode som brukes ved beregning av varighet på arbeidsledighet.

Lange sykefravær innenfor undervisning

Av de 102 000 arbeidstakerne som var sykemeldte over tre dager ved utløpet av 2. kvartal 2001, hadde 27,4 prosent vært sykemeldt i over seks måneder. Dette er samme andel som i fjor. Innenfor næringen undervisning var andelen sykemeldt i over seks måneder på 37,5 prosent.

Varigheten stiger med alder. Blant sykemeldte arbeidstakere ved utgangen av 2. kvartal 2001 var andelen med fravær på over seks måneder 10,1 prosent blant 16-19-åringer, 27,9 prosent blant 45-49-åringer og 45,6 prosent blant 65-66-åringer.

Tabellene gir tall for varighet for igangværende sykefravær ved kvartalets utløp. Dette gir isolert sett lavere tall for gjennomsnittlig varighet enn om vi hadde ventet til sykefraværstilfellene var avsluttet. På den annen side måles varighet bare for sykefraværstilfeller på en gitt dag. Hadde vi sett på alle sykefraværstilfeller i kvartalet, ville vi fått med flere fraværstilfeller, og veksten ville vært sterkest for de korte fraværene. En lenger referanseperiode ville derfor isolert sett gitt noe lavere tall for gjennomsnittlig varighet. Det vil senere også bli laget tall for varighet basert på avsluttede sykefraværstilfeller og for ulike referanseperioder.

Sykefravær i arbeidsgiverperioden

Tall for varighet på igangværende sykefravær gir ikke et presist mål på hvor stor del av sykefraværet som faller innenfor den perioden som arbeidsgiver skal dekke sykelønn. For å få data om dette må varigheten beregnes på grunnlag av avsluttede sykefraværstilfeller.

21.9.2001

Lønnsstatistikk. Lønnsindeks. Foreløpige tall, 2. kvartal 2001

0,8 prosent lønnsvekst i industrien

Den kvartalsvise lønnsindeksen for heltidsansatte i industrien viser en økning i månedsfortjenesten på 0,8 prosent fra 1. kvartal til 2. kvartal 2001. Økningen fra 2. kvartal 2000 til 2. kvartal 2001 var 4,4 prosent.

Tilsvarende tall for ansatte i bygge- og anleggsvirksomhet viser en økning i månedsfortjenesten på 0,9 prosent fra 1. kvartal til 2. kvartal 2001. For heltidsansatte i samferdsel var økningen på 1,1 prosent i samme periode, mens økningen i varehandel var på 1,4 prosent. Heltidsansatte i forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift hadde en vekst i månedsfortjenesten på 1,0 prosent fra 1. kvartal til 2. kvartal 2001.

Endring fra samme kvartal året før

Den laveste økningen fra 2. kvartal 2000 til 2. kvartal 2001 hadde heltidsansatte i industrien med en vekst i månedsfortjenesten på 4,4 prosent. Størst var veksten i månedsfortjenesten for heltidsansatte i olje- og gassutvinning og bergverksdrift på 7,1 prosent. Tilsvarende hadde heltidsansatte i samferdsel en vekst på 5,7 prosent, mens ansatte i bygge- og anleggsvirksomhet hadde en økning på 4,7 prosent. Månedsfortjenesten økte med 4,6 prosent for heltidsansatte i varehandel og forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift i samme periode.

Utvalget

Utvalget til 2. kvartal 2001 omfatter om lag 120 100 heltidsansatte fordelt på 13 000 i olje- og gassutvinning og bergverksdrift, 47 900 i industri, 18 900 i bygge- og anleggsvirksomhet, 12 300 i samferdsel, 11 700 i varehandel og 16 300 i forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift. Til sammenligning er, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall for 2. kvartal 2001, sysselsettingen i olje- og gassutvinning og bergverksdrift 23 000, i industri 292 000, i bygge- og anleggsvirksomhet 114 000, i samferdsel 123 000, i varehandel 321 000 og i forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift 169 000 lønnsstakere.

Tallene fra nasjonalregnskapet inkluderer også deltidsansatte.

20.9.2001

Barnevernsinstitusjonar, 2000

Ein barnevernsplass kosta 964 000 kroner

Ein plass i barnevernsinstitusjon kosta i gjennomsnitt 964 000 kroner i 2000. Det er 3 prosent meir enn året før. Kostnadene per institusjonsplass varierer mykje. Plassane i bu- og arbeidskollektiv og i akutt- og utgreiingsinstitusjonar var dei dyraste.

I institusjonar for foreldre og barn (mødreheimar), som var billegast, kosta ein plass 524 000 kroner. I barne- og ungdomsheimane, der ein finn over halvparten av plassane, var prisen i gjennomsnitt 991 000 kroner per år. Plassane i bu- og arbeidskollektiv og i akutt- og utgreiingsinstitusjonar, som var dei dyraste, kosta til samanlikning 1 239 000 og 1 166 000 kroner i nemnde rekjefølgje.

Seks av ti institusjonar er offentlege

Det offentlege eig og driv 57 prosent av dei registrerte barnevernsinstitusjonane. Langt dei fleste av desse (91 prosent) har fylkeskommunane ansvar for. Private, organisasjonar og stiftelsar eig resten av institusjonane.

183 institusjonar

Det var i 2000 registrert i alt 183 barnevernsinstitusjonar med til saman 1 724 plassar. Fordelinga var slik: 21 barneheimar, 66 ungdomsheimar, 20 kombinerte barne- og ungdomsheimar, 14 institusjonar for foreldre og barn (mødreheimar) og 11 bu- og arbeidskollektiv, 29 akutt- og utgreiingsinstitusjonar og 22 andre. Vel fem av ti barnevernsinstitusjonar (54 prosent) er i dag enten barne- eller ungdomsheimar, det vil seie institusjonar som er eit butilbod til barn og unge som treng det. Mange av desse institusjonane har akutt-plassar i tillegg til plassar for langvarige plasseringar i barnevernet.

Oslo har best dekningsgrad

Eit mål på dekningsgrad er å sjå talet på plassar i høve til talet på barn under 18 år i kvart fylke. Plassane i kvar einskild

institusjon er her delte på dei fylka som disponerte plassane på ein gitt teljedato.

For heile landet under eitt var dekningsgraden 16 plassar per 10 000 barn under 18 år, mot 15 året før. Oslo ligg framleis på topp med 32 plassar per 10 000 barn, med Østfold og Finnmark på andreplass med 22 plassar. Deretter fylgjer Sør-Trøndelag og Akershus med 19 plassar per 10 000 barn. Sogn og Fjordane og Oppland har framleis den dårlegaste dekninga, med seks og sju plassar per 10 000 barn i nemnde rekjefølgje. Bortsett frå Østfold og Hordaland er det berre små endringar frå 1999. For begge desse fylka er institusjonar i grenselandet til fosterheimar no tekne inn i statistikken.

3 379 årsverk

Det blei i alt utført 3 379 årsverk ved dei 183 institusjonane i 2000, mot 3 196 årsverk ved i alt 177 institusjonar i 1999. Talet på tilsette per institusjonsplass gjekk ned siste år, frå 2,1 årsverk per plass i 1999 til 2,0 årsverk per plass i 2000. Barnevernspeagogane er framleis den største faggruppa med 26 prosent av alle årsverk i 2000, mot 27 prosent året før. Ufaglærte er framleis ei stor gruppe og tel no 28 prosent av alle tilsette, mot 26 prosent året før.

Driftsutgifter på 1,6 milliarder

Av de 183 institusjonane som var i bruk i 2000 manglar det økonomiopplysningar frå sju. I utrekninga av kostnader per plass inngår derfor berre 176 institusjonar med 1 672 plassar. Brutto driftsutgifter for desse var på vel 1,6 milliarder kroner.

19.9.2001

Personell i sosialtenesta. Endelege tal, 2000

Halvparten fagfolk i sosialtenesta

Nær halvparten av dei som arbeidde i sosialtenesta ved utgangen av 2000 var fagpersonell. Heile 48 prosent av stillingane var tilsette av sosionomar, barnevernspeagogar eller vernepleiarar.

Ved utgangen av 2000 vart det registrert 4 867 heile stillingar i sosialtenesta. Dette er ein auke på 373 stillingar frå 1999. Ser ein på talet på tilsette i for-

hold til folketallet (18 år og over), gjekk gjennomsnittet for landet opp frå 1,3 stillingar per 1 000 vaksne innbyggjarar i 1999, til 1,4 i 2000.

Fleire sosionomar og barnevernspeagogar

I alt blei det ved utgangen av 2000 registrert 92 fleire årsverk blant sosionomane i sosialtenesta enn året før, frå 1 888 sosionomar i 1999 til 1 980 sosionomar i 2000. I 2000 utgjør sosionomane 39 prosent av dei tilsette i sosialtenesta og vi kan derfor for første gang sida 1992 registrere ein nedgang i talet på sosionomar i sosialtenesta. Nedgangen frå 1999 er på 5 prosent.

I tillegg til auken i talet på sosionomar i sosialtenesta, blei det også registrert 61 fleire årsverk blant barnevernspeagogane ved utgangen av året i forhold til året før. Talet på fagpersonar i sosialteneste (sosionomar, barnevernspeagogar og vernepleiarar) er i år på 2 345, noko som indikerer ein auke frå det føregåande året.

Færre med kontorutdanning

Talet på tilsette med anna utdanning frå høgskole eller universitet gjekk ned i forhold til året før, dette skyldes i stor grad at ein i år har skilt vernepleiarane ut som eiga gruppe. Blant tilsette med kontorutdanning eller merkantil utdanning kan ein òg registrere ein nedgang frå 1999 med 77 årsverk. For gruppa tilsette med anna utdanning, eller som var ufaglærte, kan ein registrere ein auke på heile 227 stillingar i forhold til 1999.

Talet på ledige stillingar i sosialtenesta har auka dei siste åra. I 2000 var det 186 ledige stillingar mot 154 i 1999 og 147 i 1998.

Store skilnader mellom fylka

For 2000 viser det seg framleis å være store skilnader mellom fylka når det gjeld grad av tilsette i sosialtenesta. Som tidlegare er det Oslo som har best dekning i forhold til folketallet (18 år og over) med 2,1 årsverk per 1 000 vaksne innbyggjarar. Vest-Agder ligg like bak med 1,9 årsverk per 1 000 vaksne innbyggjarar. Frå desse kommunane er det langt ned til kommunane Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane som har lågast bemanning med 1,1 årsverk per 1 000 vaksne innbyggjarar.

19.9.2001

Spesialisthelsetenesta, psykiatri. Endelege tal, 2000

Fleire polikliniske konsultasjonar

Talet på konsultasjonar i psykiatriske institusjonar auka med 4,5 prosent frå 1999 til 2000. På same tid har talet på døgnplassar gått ned, mens talet på avslutta døgnopphald per plass har auka.

I psykiatriske institusjonar og poliklinikkar blei det gjennomført vel 696 400 polikliniske konsultasjonar som ga rett til refusjon i 2000. Av dei registrerte konsultasjonane blei 76 prosent gjennomførte ved vaksenpsykiatriske- og 24 prosent ved barne- og ungdomspsykiatriske institusjonar, avdelingar og poliklinikkar. Ser ein konsultasjonane i samanheng med folkemengda, var det 155 konsultasjonar per 1 000 innbyggjarar i 2000, mot 149 konsultasjonar i 1999. I barne- og ungdomspsykiatrien var det 159 konsultasjonar per 1 000 innbyggjarar i alderen 0 til 17 år, medan det i vaksenpsykiatrien var 153 konsultasjonar per 1 000 innbyggjarar over 18 år.

Auka personellinnsats

Frå 1999 til 2000 auka personellinnsatsen i psykiatrien, målt i årsverk, med 2,2 prosent. Årsverk reknast ved å gjere ei årleg punkttelling av personell per 31. desember. Talet på heiltidstilsette pluss talet på deltidstilsette (omrekna til heiltidstilsette) på denne datoen gjev eit bilete av personellsituasjonen gjennom året, sjølv om tilfeldige variasjonar i sysselsetjing gjennom året og bruk av overtidsarbeid ikkje blir teke med. Ved utgangen av 2000 var det vel 16 550 årsverk i psykiatriske institusjonar. Andelen årsverk ved barne- og ungdomspsykiatriske institusjonar, avdelingar og poliklinikkar er aukande: Medan 10,3 prosent av dei totale årsverka i psykiatrien i 1990 og 12,1 prosent i 1995 var innan barne- og ungdomspsykiatri, hadde andelen auka til 14,5 prosent i 2000.

Høgare fagkompetanse

Gjennom 1990-tallet har fagkompetansen innan psykiatrien blitt heva. I 1990 var 5,1 prosent av dei registrerte årsverka i psykiatrien legeårsverk, og ved utgangen av 2000 hadde andelen

legeårsverk auka til 6,9 prosent. Det var tilsett psykologar svarande til 4,2 prosent av dei totale årsverka i 1990, og dette hadde auka til 7,1 prosent i 2000. Andelen sjukepleiarar og anna pleie- og terapipersonell med høgskuleutdanning (vernepleiarar, fysioterapeutar, ergoterapeutar, sosionomar, barneverns- og andre pedagogar) har auka frå 32,1 prosent i 1990 til 42,7 prosent i 2000. Samstundes har andelen personell utan høgskuleutdanning i pasientretta arbeid (hjelpepleiarar, anna pleiepersonell utan høgskuleutdanning, aktivitetørar og anna arbeidsterapipersonell) gått ned frå 34,1 prosent i 1990 til 26,0 prosent i 2000. Anna personell, det vil seie tilsette med kontor-, administrasjons-, service-, tekniske- og driftsfunksjonar, har i perioden vorte redusert frå 24,5 prosent i 1990 til 17,3 prosent i 2000.

Utgiftsvekst

Rekneskapstal syner at barne- og ungdomspsykiatrien hadde ein brutto utgiftsvekst på 9,5 prosent frå 1999 til 2000, medan vaksenpsykiatrien hadde ein tilsvarande vekst på 4,8 prosent. I perioden 1990-2000 auka utgiftene til psykiatriske institusjonar med vel 6 prosent i snitt per år. Den gjennomsnittlege auken per år har vore større for barne- og ungdomspsykiatri (nesten 9 prosent) enn for vaksenpsykiatrien (om lag 6 prosent).

Fleire avslutta døgnopphald

Talet på døgnplassar i psykiatriske institusjonar og avdelingar viser framleis ein avtakande tendens: Ved utgangen av 2000 var det 6 091 slike plassar, eller 64 færre enn året før. I perioden 1990 til 2000 har talet på døgnplassar blitt redusert med 24 prosent. Dekningsgraden, det vil seie talet på døgnplassar i høve til befolkninga, har halde seg stabil frå 1999 til 2000, men endringa har vore stor om ein går tilbake til 1990. I 1990 var det 2,4 døgnplassar i vaksenpsykiatriske institusjonar per 1 000 innbyggjarar 18 år og over. Ti år seinare hadde dekningsgraden gått ned til 1,7 døgnplassar per 1 000 innbyggjarar i aktuell alder. Talet på døgnplassar i barne- og ungdomspsykiatriske institusjonar i høve til befolkninga, har halde seg stabilt på 0,3 døgnplassar per 1 000 innbyggjarar i alderen 0 til 17 år både i 1990 og 2000.

Talet på avslutta døgnopphald (utskrivningar av døgnpasientar) auka med 8,0 prosent frå 1999 til 2000. I 2000 var det i gjennomsnitt 5,7 avslutta døgnopphald per døgnplass. Tilsvarande forholdstal i 1990 var 2,7 utskrivningar per plass.

Talet på opphaldsdøgn gjekk ned med 2,7 prosent frå 1999 til 2000. Det gjennomsnittlege talet på opphaldsdøgn per utskrivning er meir enn halvert frå 1990 til 2000. Medan det i 1990 i snitt var 123 døgn per utskrivning, var tilsvarande tal i 2000 56 døgn.